

L'ANCORATGE I EL PORT DE RHODE (ROSES, ALT EMPORDÀ)

Roses, Empúries, Estructures portuàries, comerç marítim, navegació.

Marcel Pujol i Hamelink* **Cèsar Carreras i Montfort****

Con motivo de la instalación de un nuevo emisario submarino en Rosas en el año 1992, se pudo localizar una serie de materiales arqueológicos con cronologías desde el siglo IV a. C. hasta el siglo VI d.C., que deben ponerse en relación con el antiguo puerto de la ciudad de Rhode. En este artículo se realiza un estado de la cuestión del conocimiento de la actividad portuaria de Rhode y su relación con la ciudad de Emporion durante la antigüedad.

Roses, Empúries, Estructuras portuarias, comercio marítimo, navegación.

The installation of a new underwater outlet in the Bay of Roses in 1992 led to discovery of material of archaeological interest dating from the fourth century BC to the sixth century AD. These materials pointed to a link with the ancient port city of Rhode. This article surveys our knowledge of the port activity of Rhode and its links to the city of Emporion in ancient times.

Roses, Empuries, build port, sea trade, shipping.

À l'occasion de l'installation d'un nouveau émissaire sous-marin à Rosas en 1992 on put localiser une série de matériaux archéologiques avec des chronologies allant du IVe siècle av. J.-C. jusqu'au VIe siècle apr. J.-C. lesquels doivent être mis en relation avec l'ancien port de la ville de Rhode. Dans cet article on réalise aussi un état de la question de la connaissance de l'activité portuaire de Rhode et sa relation avec la ville d'Emporion pendant l'antiquité.

Roses, Empúries, structures portuaires, commerce maritime, navigation.

INTRODUCCIÓ

Arran de les obres realitzades a Roses en la renovació i ampliació de l'emissari submarí d'aigües residuals depurades, va aparèixer una gran quantitat de material arqueològic -bàsicament ceràmica- datat en època antiga, a causa de que la canal excavada per col·locar-hi les tuberies havia accedit a uns nivells que es formaren en època greco-romana. El material ceràmic i la seva situació ens indica, com veurem, que es tracta de l'ancoratge de la ciutat greco-romana de Rhode.

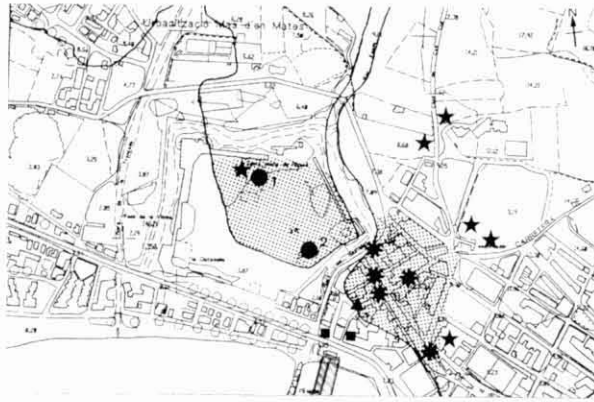
En el present treball donarem a conèixer el material que ens ofereix el fons de l'ancoratge del port greco-romà de Rhode; intentarem relacionar l'ancoratge amb

la existència i localització del port de Rhode; es posarà en relació i compararà el material aparegut a l'ancoratge amb el de la ciutat de Rhode, posant també la seva possible relació amb els diferents jaciments coetanis del terme; i finalment amb Emporion, l'altra ciutat greco-romana del golf de Roses. Ens interessa comprovar si hi ha una relació de l'ancoratge amb Empúries, per la suposició que tenim de que es pogués actuar de port de refugi -secundari- d'Emporion, a part de l'ús de l'ancoratge també com a avantport de Rhode.

La pregunta final que ens fem, és si l'ancoratge fou principalment l'avantport de Rhode o bé s'utilitzà com a port de refugi, prescindint de si la ciutat era o no activa. D'altra banda l'estudi també ens

* Professor de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya

** Professor de la Universitat Oberta de Catalunya

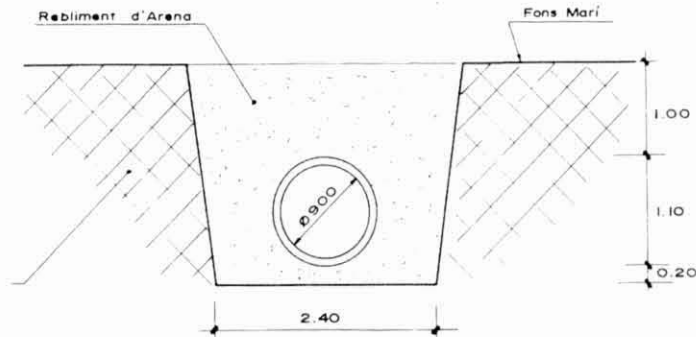

1

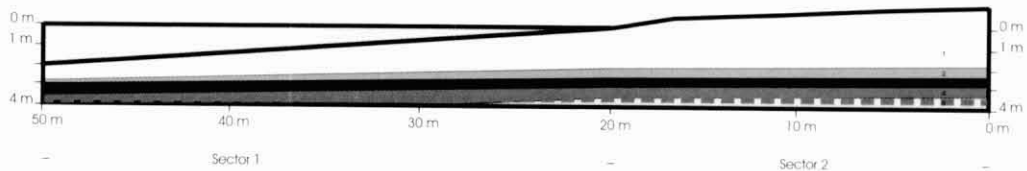

2

P 0+0,00 a P 0+658

3

- Capes:
- 1 Sorra
 - 2 Argila grisa, en descomposició: material d'època moderna
 - 3 Arrel de posidònia: material d'època medieval
 - 4 Argila gris amb trossos d'arrel de posidònia: material d'època grega i romana
 - 5 Argila gris i maró

4

Figura 1. 1, Àrea aproximada de la ciutat romana de Rhode; Els quadrats corresponen als derelictes d'època romana localitzats, situats entre la zona portuària de la ciutat i l'ancoratge que estudiem; 2, Fotografia aèria de l'àrea d'estudi i realització de les obres d'instal·lació de la tuberia de l'emissari (Consorti de la Costa Brava, 1993); 3, Secció tipus de la rasa de l'emissari submarí (Consorti de la Costa Brava, 1993); 4, Secció longitudinal dels sectors 1 i 2, amb indicació de les capes i la tuberia de l'emissari.

oferirà quines són les novetats que aporta l'ancoratge que ens permet conèixer millor les relacions comercials i/o posició estratègica dels ports del Golf de Roses dins de les principals vies marítimes de la Mediterrània Nord-occidental.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

L'any 1992 el Consorci de la Costa Brava va dur a terme la instal·lació d'un nou emissari submarí per a les aigües residuals depurades de Roses, la qual havia de subs-

tituir a l'anterior que havia quedat obsoleta per la seva antiguitat, estat de conservació, diàmetre i llargada. El nou emissari es construí a partir de l'estació de bombeig, situada a l'avinguda de Rhode, a l'alçada de l'oficina de Correus i a llevant del rec d'en Forquilla; des d'aquí s'havia de construir una canal on col·locar la tuberia que havia de quedar soterrada, a una fondària inicial a l'estació de bombeig de 4 m sota la platja i a una fondària final dins del mar de 18 m, amb una llargada total de 1.532 m (Fig. 1.1).

Les obres iniciades el mes d'abril del 1992 començaren per l'extracció de sorres, fang i posidònia, a 850 m de la platja i a 12 m de fons; durant els mesos següents l'excavació de la canal i la instal·lació dels tubs anaren avançant en direcció a la costa, fins el mes de novembre en que s'acabà aquesta primera fase, amb la col·locació de 800 m de tuberia.

La segona fase de l'obra s'inicià el mes de novembre combinant els treballs subaquàtics i terrestres, tota la tasca d'extracció de terres i excavació de la canal es feu amb màquines excavadores, que construïren primerament un espigó de terra –en una llargada de 30 m cap a dins del mar–, i posteriorment es dedicaren a anar retirant la terra de l'espigó, i a la vegada anaven excavant i creant la canal. Un cop acabada la canal els submarinistes col·locaven al seu interior les tuberies. Finalment, quan arribaren a la platja tota la feina fou terrestre sense la intervenció de treballs subaquàtics. Durant la segona fase es va constatar que la creació de la canal estava afectant nivells arqueològics que es dataven en època greco-romana, les màquines excavadores quan retiraven la terra de la canal, la dipositaven a la platja i fou d'aquesta manera com es va descobrir que en aquests pilons de terra hi apareixia una gran quantitat de fragments d'àmfora i ceràmica datable en una marc cronològic bastant ampli, datat entre els segles IV aC i VI dC.¹

El seguiment arqueològic ha pogut constatar la presència de quatre nivells estratigràfics:

U.E. 0. El superficial o primer correspon a la sorra de la platja actual, fruit de la regeneració de la platja realitzada l'any 1990 duta a terme pel Ministeri de Foment (aleshores el MOPTMA) amb aportacions de sorra i llims argilosos extrets de la desembocadura del riu Fluvià. Aquesta capa no es troba en tota l'extensió de l'obra, sino tan sols en l'àrea pròxima a la platja.

U.E. 1. El segon nivell es tracta de sorra de platja existent abans del 1990, de gra més gruixut i amb presència de pedres, sobretot de gneis que havia for-

mat part de l'espigó retirat per part del Ministeri de Foment en la fase prèvia a la regeneració de la platja, i altres elements de construcció del passeig –tantes vegades destruït i reconstruït a causa dels temporals de llevant–, per les restes dels antics Banyes Calents que daten de principi del segle XX, i finalment aportacions del clauvegueram i del rec d'en Forquilla.

U.E. 2. El tercer nivell correspon a un conjunt d'arrel de posidònia, en part compacta i en part en procés de descomposició, amb poc fang i sorra de color gris –a causa de l'ambient reductor–, i en el qual s'hi troba present una gran quantitat de fragments ceràmics d'època medieval i moderna. Bona part de la ceràmica presenta una superfície negrosa que les cobreix totalment a causa de l'oxidació del manganès i el plom que forma part del seu vernís o vidrat, per la seva morfologia gairebé tota la ceràmica es data entre els segles XIII i XVI.

U.E. 3. Per sota apareix el quart nivell compost d'argiles sorrenques de color gris, amb moltes restes malacològiques (tellarines, cloïsses i d'altres mol·luscs) i material ceràmic que evidencia la seva formació durant l'Antiguitat, i que és fruit de l'utilització d'aquesta àrea com a ancoratge i avant-port de la ciutat greco-romana de Rhode.

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

Ens proposem només estudiar el material ceràmic aparegut a la U.E. 3, nivell on han aparegut les restes corresponents a època antiga i que identifiquem com estrat de formació coetani a l'ús d'aquesta àrea com a ancoratge durant dit període.

Dividim el tipus de material ceràmic en dos grups, la vaixel·la fina (de taula i de cuina) i els grans contenidors (les àmfores).

LA CERÀMICA FINA

Període grec

Ceràmica de Vernís Negre (Fig. 2)

Precampaniana

Atiques de vernís negre

La ceràmica de taula produïda a l'Àtica vernissada totalment en negre arriba a les costes llenguadocianes i provençals a partir del segle VI aC (derelictes de la Pointe Lequin A), cap a la Península Ibèrica al segle següent,

1.- La gran quantitat de fragments ceràmics, sobretot d'àmfores, que aparegueren feren córrer el rumor de que havia aparegut les restes d'un vaixell romà; avisat el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, i amb l'acord del Consorci de la Costa Brava, es realitzà el seguiment arqueològic de l'obra del dia 7 de desembre del 1992 fins al 14 de gener del 1993, encarregant el seguiment a Marcel Pujol i Hamelink.

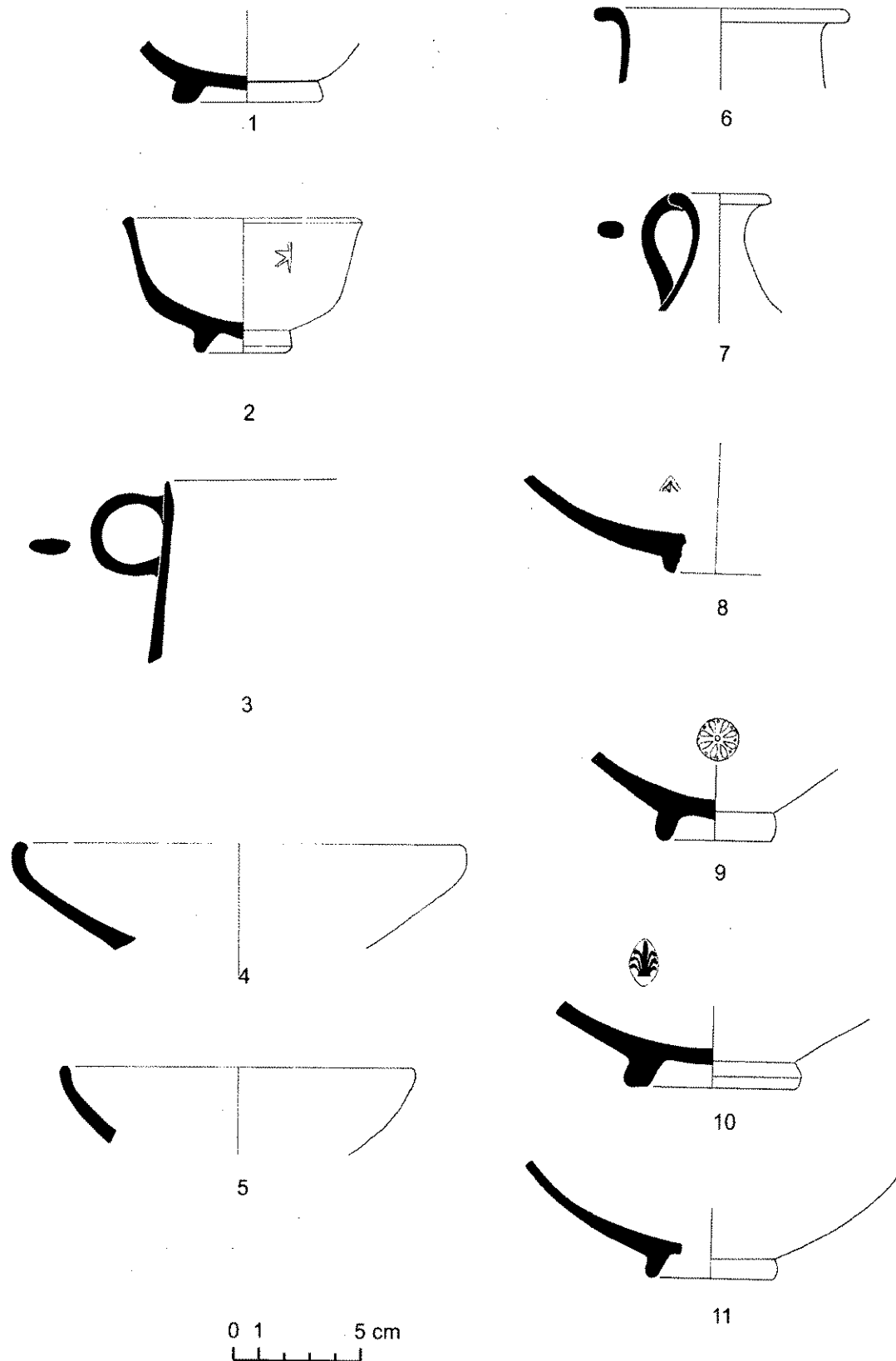

Figura 2. 1, Campaniana A, forma Lamb. 24-M2716a1 (nº inv. 1-3.169); 2, Tallers occidentals, forma Lamb. 28-M2626a1 (nº inv. 1-3.167); 3, Campaniana A, forma M3421 (nº inv. 1-3.168); 4, Taller Nikia-Ion, forma Lamb. 27 (nº inv. 2-3.117); 5, Taller de Rhode, forma Lamb. 24B/25B (nº inv. 2-3.118); 6, Grisa de la costa catalana, forma D-1 (1-3.172); 7, Grisa de la costa catalana, forma Ib Gb 4 (nº inv. 2-3.500); 8, Campaniana A, forma Lamb. 27 Ba (2-3.251); 9, Taller de les Petites Estampetes, forma Lamb. 27ab (nº inv. 2-3.113); 10, Campaniana A, forma M162a1 (nº inv. 2-3.114); 11, Taller de les Petites Estampetes, forma Lamb. 27 (nº inv. 2-3.249).

principalment cap a Empúries, culminant la seva presència i consum a finals del segle V i al segle IV (derelictes d'El Sec), començant a fer-se rara la seva presència a la costa de la Mediterrània Occidental a partir de finals del segle IVaC, i desapareixent finalment cap al 275 aC. A finals del segle IV aC, una de les causes de la seva minva es deu segurament per l'aparició d'altres tallers que imiten les seves formes i tipus a diferents punts de la Mediterrània Occidental (Taller de Rhode, Pseudo-àtiques de Marsella, Petites Estampetes).

Pseudoàtica massaliota

Producció ceràmica de Massàlia que imita la ceràmica àtica de vernís negre. La pasta és de color gris, possiblement a causa de l'efecte reductor del medi on s'ha trobat la ceràmica (igual li ha passat amb els fragments d'àmfora massaliota), disposa d'abundant mica platejada, i la seva pasta sol aparèixer dèbil i trencadissa.

Formes obertes:

- Forma Pseudoàtica massaliota 474-487, del 425-350 aC (nº inv. 2-3.199). S'assembla a la forma Morel 2775c1, que s'identifica com a produïda al Taller de les Petites Estampetes.
- Forma Lamboglia 42Bc-Pseudoàtica massaliota 759, del 425-325 aC (nº inv. 1-3.170).

Protocampaniana

Taller de les Petites Estampetes

Taller ceràmic que es situa al Laci, probablement prop de Roma, amb una cronologia de producció i exportació dels seus vasos del 325 al 265 a.C., tot i que a Lattes encara apareix en estratigrafies de la segona meitat del segle III aC.

Formes obertes. Bol

- Forma Lamboglia 27ab (nº inv. 2-3.113), la roseta que porta impresa al centre s'identifica com del mateix taller (Principal, 1993, 94 i 121, fig. 12.10), roseta amb botó al centre i vuit pètals amb punts entre cada pètal.
- Forma Lamboglia 27, es tracta de la forma de peu Morel 32c1 (nº inv. 2-3.249).
- Forma Lamboglia 27?, peu amb roseta impresa, amb botó central, sis pètals i punts entre cada pètal (nº inv. 2-3.192).

Tallers Occidentals

Tallers de ceràmica del Mediterrà Occidental (costes provençals, llenguadocianes i catalanes) que imiten les produccions àtiques de vernís negre, es daten a finals del segle IV fins a inicis del segle II aC.

Forma oberta:

- Forma Lamboglia 28 (Morel 2626a1), producció local o regional de primera meitat del segle III aC (nº inv. 1-

3167). Porta una lletra ibèrica en forma de K invertida esgrafiada a la part externa de la paret.

Taller o tallers de Rhode

Es pot agrupar amb aquest nom tot un conjunt de tipus o formes de ceràmica protocampaniana, datada entre la fi del segle IV i finals del segle III aC i que es podrien localitzar molt probablement tots a Rhode. Aquests són el de les Tres Palmetes Radials; Nikia-Ion, Pàteres de la forma 55, Tres Palmetes Radials sobre Estries Decoratives, 3+1, Rosetes Nominals i de la Forma 24B/25B.

Taller de Rhode

Formes obertes: Plat/Plata

- Forma Lamboglia 36, es pot atribuir al Taller de Rhode, 300-225 aC. Si bé també podria correspondre a una Campaniana A, 225-25 aC, o bé a una producció etrusca (Morel 1247b1) de primera meitat del segle II aC (nº inv. 2-3.252). Un altre fragment de vora que també pot ser del Taller de Rhode, o bé una Campaniana A (Morel 1313c1) del segle II aC (nº inv. 2-3.253).

Taller de la Forma 24B/25B

Formes obertes: Bol

- Forma Lamboglia 24B/25B (Morel 2544), es data de finals del segle IV o inicis del segle III aC (nº inv. 2-3.118). El Taller de Rhode també en va produir, datant-se del 300 al 225 aC.

Taller de Nikia-Ion

Formes obertes: Copa/Escudella

- Forma Lamboglia 27 (Morel 2762d1), del Taller de Nikia Ion, es data cap al 215 +/-50 (nº inv. 2-3.117).
- Forma Lamboglia 26 (Morel 2812), segona meitat del segle III aC (nº inv. 2-3.254)

Taller de les Tres Palmetes Radials

Es localitza a Rhode, la seva cronologia va del 300, o poc abans, fins al 225 aC, tot i que algun autor afirma que la seva producció arribaria a principi del segle II aC. Les formes produïdes per aquest taller foren les següents: Lamboglia 26c, 23, 24, 24/25B, 27ab, 28, 31, 36, 40, 42B, 42C, 43B, 45, 49.

Període republicà

Campaniana

Campaniana A

Produccions ceràmiques de la Campània, centrats en l'àrea compresa de Nàpols i Ischia, que fabricaren formes i tipus, sovint arcaïtzants, inspirats en ceràmiques àtiques de vernís negre, des del segle IV fins a mit-

jans del segle I aC, dividint-se en diferents fases productives (primitiva, arcaica, antiga, mitjana o clàssica i tardana), destacant per les seves exportacions cap a les costes de la Península Ibèrica a la fase antiga (220-180 aC) i sobretot mitjana (180-100 aC), a partir de la fase tardana entra en competència amb la Campaniana B i la C (100-40 aC).

Formes obertes: Vasos oberts amb nanses

- Forma Morel 3421, vora i nansa d'una urna a dues nanses, Campaniana A de la fase antiga o imitació, del 200-150 aC (nº inv. 1-3.168).

Bol

- Forma Lamboglia 24 (Morel 2716a1), Campaniana A arcaica, es dataria al voltant de l'any 300 (nº inv. 1-3.169). Presenta decoració pintada a l'interior, dos cercles concèntrics pintats en blanc, el primer potser és un botó i el segon un cercle concèntric.

- Forma Lamboglia 27Ba, 225-50 aC, peu i part de la paret, amb un fragment d'estampeta impresa en forma de fulla d'heura (nº inv. 2-3.251). Les fulles d'heura impreses apareixen cap al 175 aC, i al voltant de l'any 100 o poc després, les últimes estampetes impreses solen ser ja fulles d'heura, per tant correspondria a la fase mitjana o clàssica (180-100 aC) o bé a la tardana (100-40 aC) de les produccions de Campaniana A (Lattara 1993, 146).

- Peu d'una forma oberta i gran, possiblement una Lamboglia 26, 27B, 28, 36 o 5/7. S'assemblaria a la forma de peu Morel 162a1, que identifica com a Campaniana C del segle II aC. Té decoració impresa, una palmeta i un cercle d'estries fetes a la rodeta típica de la Campaniana A, a més apareix un color de vernís vinós al centre per la part interna (nº inv. 2-3.114).

Campaniana B

La campaniana B es tracta d'una producció originalment d'Etrúria que inicia les seves exportacions cap a la primera meitat del segle II aC, a partir de la segona meitat de segle apareixen nous centres productors cap al sud, al Laci i al nord de la Campània, que es coneixen com a produccions B-oides. Totes aquestes produccions difondran les seves ceràmiques fins a la fi del segle I aC, sobretot entre el 125 i el 30 aC.

Formes obertes: Bol

- Forma Lamboglia 27 (Morel 2245), Campaniana B d'Etrúria, data de segona meitat del segle II aC, un peu, tot i que la pasta és ben grisa (nº inv. 1-3.128) i una vora (nº inv. 2-3.116).

- Fragment de base, amb un peu alt i vertical, de pasta marró grisós i amb decoració a la rodeta a la part interna (nº inv. 2-3.250).

Grisa de la costa catalana (Fig. 3.1 i 3.2)

Coneguda també com a grisa emporitana, es caracte-

ritza per ser una ceràmica cuita en un ambient reductor i fabricades en tallers ibèrics. La zona de producció s'estén del Llobregat fins al Cap de Creus, a la zona costanera i en un marc cronològic que es situa des del segle IV fins a mitjans del segle I aC.

- Forma D-1, fragment de vora d'una gerreta (nº inv. 1-3.137) (nº inv. 1-3.172). Es data entre els segles IV-I aC, amb floruit als segles II i I aC (Barberà *et alii* 1993, 32-36 i 86-87).

- Forma J-1?, vora d'una gerreta amb nansa, Cc4, 225-175 aC. Potser una J-1, el que en diuen un vas de fireta datat al segle III aC (Barberà *et alii* 1993, 46 i 97).

- Vora gerra i nansa, sembla més una comuna de la costa catalana, Ib Gb4, del 250-200 a.C., que no pas una CC2 del 350-200 aC. La pasta és grisa, semblant a una grisa de la costa catalana, però les seves dimensions poden correspondre a una comuna. Pot ser una gerra gran de costa catalana, semblant a les gerretes d'una nansa, forma E-1, datat al 200-50 aC (Barberà *et alii* 1993, 38-39 i 90).

Parets fines

Aquest terme defineix un gran nombre de tallers que produeixen ceràmiques amb parets d'un gruix molt prim, el qual els defineix. Apareixen a la Mediterrània Occidental a partir de la segona meitat del segle II aC, amb les primeres produccions a Itàlia central, a partir d'August apareixen nous tallers a la Gàl·lia (Lió, Vienne, Bram) i al nord-est d'Hispania; a partir del segle I dC se'n fabrica per gairebé tot l'Imperi, destacant les produccions d'Itàlia, els de la Gàl·lia i d'Hispania (sobretot els de la Bètica). A partir del segle II la seva difusió desapareix, almenys per la Mediterrània, no a l'interior de la Península Ibèrica.

- Vora, 150-50 aC (nº inv. 2-3.326).

Període alt-imperial

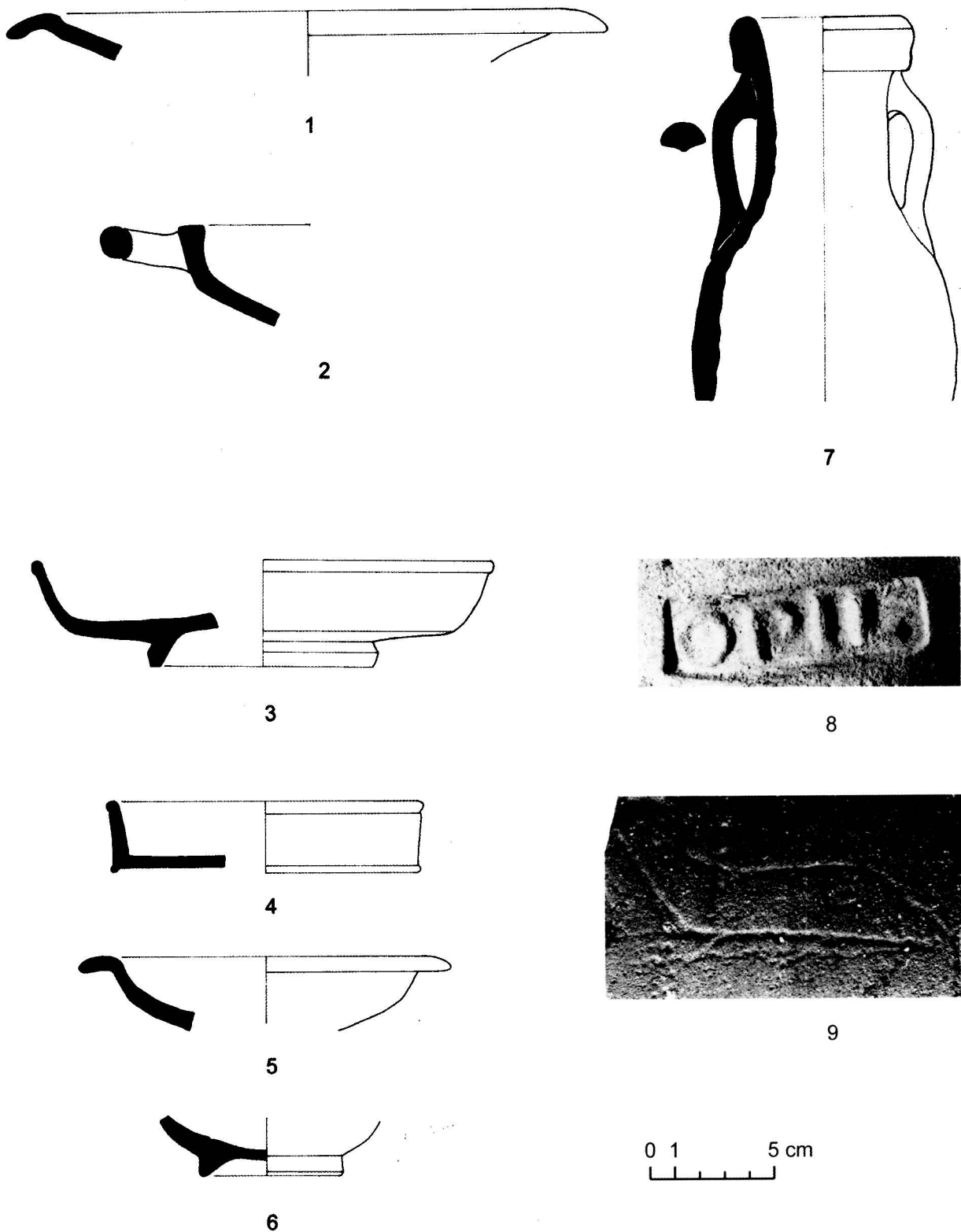
Terra Sigillata Sud-gàl·lica (Fig. 3.3-3.8)

Les ceràmiques conegudes com a sigil·lates sembla que provenen totes del taller de La Graufesenque, tots els fragments que han aparegut al jaciment són T.S. Sudgàl·liques i no n'hi ha cap de T.S. Aretina, ni de T.S. Hispanica. El taller de La Graufesenque (10-250 dC) va produir i exportar els seus vasos per gairebé tot l'Imperi, amb una notable presència als jaciments catalans, sobretot els costaners, durant els segles I i bona part del II dC.

Formes sense decorar

- Narbonne 10 (nº inv. 2-3.246). Del taller de Narbona, és tracta de la forma 10 de les presigil·lates daten d'August, però l'aspecte és clarament de T.S. sudgàl·lica (Passelac/Sabrié 1986, 53).

- Drag. 24/25b (nº inv. 2-3.247). Drag 24/25b, 40-70 d.J.C. (Lattara 1993, 573).

137

Figura 3. 1, Taller de Rhode, forma Lamb. 36 (nº inv. 2-3.252); 2, Pseudoàtica massaliota, forma Lamb. 42Bc – Pm 759 (nº inv. 1-3.170); 3, T.S. sudgàl.lica, forma Drag. 18 (nº inv. 1-3.000); 4, T.S. sudgàl.lica, forma Drag. 22 (nº inv. 2-3.330); 5, T.S. sudgàl.lica, forma Drag. 36 (nº inv. 2-3.323); 6, T.S. sudgàl.lica, forma Drag. 24/25 (nº inv. 2-3.122); 7, Àmforeta Keay XXV-Spatheion (nº inv. 2-3.111); 8, Marca de segell OPIL sobre una àmfora Dressel IB; 9, Esgrafiats de dofí sobre àmfora Dressel 2-4 Tarraconesa.

- Drag. 22 (nº inv. 2-3.330), Drag. 22a, 40-100 d.J.C. (Lattara 1993, 572). La Drag. 4/22/23 és d'origen italià i desapareix a l'època flàvia (Hoffman 1986, 59). Vernhet escurça el període de producció de la Drag. 4/22 des del 40 fins al 70 dC (Vernhet 1975, pl. VI).
- Drag. 18 (nº inv. 1-3.000) (nº inv. 2-3.246). Trobem per a aquesta peça diferents datacions segons l'autor: Drag. 18a, 15-60 d.J.C. (Lattara 1993, 573); Drag. 18, mitjans I a inicis del III dC (Hoffman 1986, 57); Drag. 18/31, 35-140 dC (Vernhet 1975, pl. VI).
- Drag. 33 (nº inv. 2-3121), disposa de dues línies paral·leles a 2 cm per sota de la vora. La Drag. 33a1, més fina de paret, data del 20-60 dC (Lattara 1993, 574).
- Drag. 36 (nº inv. 2-3.323), sense decoració a la barbotina a la vora, 16 cm de diàmetre a la vora com les Drag. 36B de Culip IV (Martín 1989, 153). La Drag. 36 data del 60 al 160 d.J.C. (Lattara 1993, 573) (Vernhet 1975, pl. VI). Si la Drag. 36 té decoració a la barbotina és d'època flàvia (Vernhet 1986, 100), per Vernhet les barbotines apareixen a partir del 60 fins al 120 dC (Vernhet 1975, pl. VI). Per tant, podríem datar la peça entre el 60 i el 70 dC, període en el que tant podem trobar peces amb o sense decoració a la barbotina.
- Drag. 26 (nº inv. 2-3.120).
- Drag. 24/25 (nº inv. 2-3.122), apareix una marca de terrisser il·legible, en cartela oblonga i cercle al voltant. Vernhet el data del 15 al 60 dC (Vernhet 1975, pl. VI), tot i que apareix i abunda al derelict de Culip IV, datat al voltant del 80 dC.
- Drag. 15 o 15/17 (nº inv. 1-3002), parets molt primes i decoració a la rodeta a l'interior. La Drag. 15 es data del 25 al 70 dC i la Drag. 15/17 del 30 al 100 dC (Vernhet 1975, pl. VI).

Formes decorades

- Drag. 29 (nº inv. 2-3.325). La Drag. 29a data del 10-40 d.J.C. (Lattara 1993, 573) (Vernhet 1975, pl. VI).
- Drag. 29b, tres fragments de la mateixa peça, vores (nº inv. 1-3.173) (nº inv. 1-3.174) (nº inv. 2-3.320), decoració vegetal, geomètrica i a la rodeta. La Drag. 29b, més carenada que la Drag. 29a, data del 40-90 d.J.C. (Lattara 1993, 573) (Vernhet 1975, pl. VI).
- Drag. 29b (nº inv. 2-3.056), vora.
- Drag. 29 (nº inv. 2-3.248), fragment de paret amb motius florals, geomètrics i decoració a la rodeta.
- Drag. 29b (nº inv. 2-3.324), fragment de paret en el que, a part de motius florals i geomètrics, hi apareix una cabra, semblant a una produïda a La Graufesenque, datat en època de Neró-Vespasià, en peces de GERMANI i OF.ALBI, sempre en Drag. 29^a. La Drag. 29b data del 40-90 dC (Lattara 1993, 573) (Vernhet 1975, pl. VI). Els motius figuratius apareixen a les Drag. 29

sobretot a partir del 60 dC (Hoffman 1986, 13-17), per tant podríem datar aquesta peça entre el 60 i el 90 dC.

- Drag. 37 (nº inv. 1-3.175), fragment de paret, bastant rodada, on apareixen tres angelets caminant cap a l'esquerra i tocant la flauta doble. La Drag. 37 data del 60 al 150 d.J.C. (Vernhet 1975, pl. VI).
- Drag. 37 (nº inv. 2-3.119), fragment de paret decorat amb motius florals, en caixa i en X. La Drag. 37 data del 60 al 150 dC, no podem distingir si és una Drag. 37a o b per no disposar de la vora. Es dataria per l'ús de caixes cap a la fi del segle I o primera meitat del segle II dC (Lattara 1993, 574; Hoffman 1986, 64; Vernhet 1975, pl. VI).

Llانتيا

Fragment del disc d'una forma semblant a la Deneauve VIIA, produïda a Roma i datada al segle I dC.

Període baix-imperial

Incloem en aquest apartat les produccions d'Africana A, C i de cuina que tot i que la seva cronologia abarca bona part de l'Alt Imperi, les seves produccions finalitzen al Baix Imperi.

Africana A

La ceràmica Africana A (o T. S. Clara A) es tracta d'una vaixel·la de taula fabricada al Nord d'Àfrica, a l'àrea del centre de Tunísia; cap al 70-80 dC comença a exportar les seves produccions cap a l'oest al llarg de la costa africana, a partir del 100 es difon ja cap al nord-est de la Península Ibèrica i la Gàl·lia. Les formes s'inspiren en les de la T.S. itàlica i sudgàl·lica i de les Parets Fines. Les produccions de millor qualitat apareixen al llarg de tot el segle II per tota la Mediterrània Occidental i en menor mesura també a l'Oriental, sobretot a l'Adriàtic i Grècia. A partir del segle III l'Africana A perd qualitat, la seva pasta es torna més granulosa, amb un vernís opac poc cuidat, que ens indiquen un període de transició cap a l'Africana D, sobretot gràcies als prototipus de formes grans, acabant les seves produccions amb l'aparició de l'Africana D a finals del segle III o inicis del IV.

- Hayes 14/17, es data del 150 al 250 dC (Atlante 34 i Tav. XVII.7); o bé es tractaria d'una Africana C forma Hayes 17B-Lamboglia 43-43bis, del 200 al 250 dC (Atlante 69 i Tav. XXX.1 i 2) (nº inv. 2-3.3195).

Africana C

La ceràmica Africana C (o Clara C) inicia les seves produccions cap a finals del segle II a la regió de l'Àfrica Bizacena, coneixerà una enorme difusió per tota la Mediterrània Occidental a partir dels anys 220-230 fins a mit-

jans del segle V. Es coneixen dues produccions paral·leles d'Africana C segons la seva qualitat fins a principis del segle IV (una de molt fina amb decoració aplicada coneguda també com a ceràmica d'El Aouja). A partir del segle IV les dues produccions deriven en unes variants menys fines, amb un repertori de formes més limitat i semblant al de l'Africana D, ara en competència amb aquesta als mercats costaners de la Mediterrània, acabant la seva última fase de producció cap al 500.

- Lamboglia 9a, o millor una Lamboglia 41 (nº inv. 2-3.305).
- Hayes 43-Ostia 102, del 200 al 250 dC (nº inv. 2-3.310).
- Hayes 50A, del 250 al 300 dC (nº inv. 2-3.244).
- Lamboglia 40-Hayes 62B, es data a mitjan segle IV (nº inv. 2-3.189 i 3166) (nº inv. 2-3.061, 3072 i 3062) (Atlante 65 i Tav. XXVIII).
- Lamboglia 40 bis-Hayes 50, és una transició entre la Lamboglia 40 i la Hayes 50B, per tant es data entre el 300 i el 350 dC (nº inv. 2-3.164) (Atlante 65 i Tav. XXVIII).

Africana D

L'Africana D (o Clara D) apareix a inicis del segle IV, produïda al nord de Tunísia, a l'àrea pròxima a Cartago, competint amb l'Africana C pels mercats de la Mediterrània Occidental; l'Africana D s'imposa durant un llarg període de temps comprès entre els segles IV i V, decreix a partir del segle VI per acabar desapareixent durant el segle VII. La seva producció es divideix en tres fases: primera (segle IV-mitjans V), segona (segona meitat segle V-segona meitat del VI) i tardana (finals del VI-segle VII). Durant la fase tardana la seva presència es constata encara a les principals ciutats i sobretot als jaciments de la costa d'Hispania i de la Gàl·lia mediterrània.

- Lamboglia 51-Hayes 59, del 320 al 420, fragment de vora amb decoració a la rodeta a la vora de línies i punts (Atlante 82 i Tav. XXXII.10).
- Lamboglia 42-Hayes 67-68 (nº inv. 2-3.124). Decoració amb palmetes radials d'Estil A, 360-420 (Hayes 1972, 113-116).
- Hayes 67-68?, amb dues estries circulars (nº inv. 2-3.125)
- Hayes 104C, datat entre el 550-625 (nº inv. 2-3.313) (Fig. 4.2) (Hayes 1972, 160-166). Motiu en forma de dofí imprès al centre del plat, recorda un dofí igual que apareix a Atenes, anomenat per Hayes Agora early type, datat a la primera meitat del segle II. També esmenta "later versions" de Late Roman C (Hayes 1972, 358-361 i fig. 76. N i O).
- Hayes 61, fragment de vora (nº inv. 2-3.245) i fragment de paret amb tres estries a l'interior (nº inv. 2-3.127), es data del 325 al 450 (Atlante 84 i Tav. XXXV.1).

Africana de Cuina (Fig. 4, 5.1 i 5.2)

Ceràmica comuna d'origen nord-africà, de Tunísia, difós

per tota la Mediterrània Occidental durant tot l'Imperi, la pasta és semblant al de l'Africana A tot i que menys fina, sovint disposen d'una pàtina cendrosa que cobreix les vores de la ceràmica i acanaladures a les parets i fons de les olles. A partir del segle I dC es comença a difondre cap a Hispania, tot i que és a partir del segle II quan coneix el seu gran moment de difusió, que s'allarga durant el segle III i la primera meitat del IV, decaiguent cap a finals del IV i el V, tot i que durant aquesta última fase els centres urbans i els costaners segueixen consumint aquest tipus de ceràmica.

Plat

- Hayes 181, es data d'inicis de l'I a inicis del II (nº inv. 2-3.3177 i 2-3.060) (Atlante 214 i Tav. CVI.1).

Plat/Tapadora

Es daten de finals del segle I fins a inicis del segle V, la seva evolució marca un progressiu engruiximent del llavi i una pèrdua de la base si funciona com a plat o del petit pom si és una tapadora. La vora sovint apareix ennegrida o fumada.

Vores

- Hayes 196, del 70 al 250 (nº inv. 2-3.328) (nº inv. 2-3.306) (nº inv. 2-3.3187) (nº inv. 2-3.184) (nº inv. 2-3.241) (nº inv. 2-3.173) (nº inv. 2-3.186) (nº inv. 2-3.176) (Lattara 89).
- Ostia III, 332, Trajà-275 (nº inv. 2-3.170) (nº inv. 2-3.167) (nº inv. 2-3.185) (Atlante 212 i Tav. CIV.3).
- Ostia I, 261, la seva datació es troba compresa entre Antoní o Sever fins inicis del segle V (nº inv. 2-3.314) (nº inv. 2-3.180) (nº inv. 2-3.171) (Atlante 212, Tav. CIV.5).
- Atlante CV.1, p. 213, 350-550 (nº inv. 2-3.3179).

Peus

- Hayes 196, del 70 al 250 (nº inv. 2-3.321) (nº inv. 2-3.242) (nº inv. 2-3.3156).

Olla

L'olla o cassola de vora ametllada, és un recipient alt, amb un llavi ben marcat, aplicat, amb perfil d'ametlla i fons estriat. La seva evolució denota un progressiu allargament de la vora. Es data de finals del segle I fins a inicis del segle V. El plat/tapadora sol ser pertanyer a aquestes olles/cassoles.

- Hayes 197-Ostia III, 267. Data del 175 al 250 (nº inv. 2-3.169) (nº inv. 2-3.318) (nº inv. 2-3.175).
- Lamboglia 10A-Hayes 23B. Data del 150 al 220, o fins al 300, fabricat al nord de Tunísia, probablement a Cartago (nº inv. 1-3.176) (nº inv. 2-3.317) (nº inv. 2-3.181 i 3.172) (nº inv. 2-3.188) (nº inv. 2-3.182).

Gerra

- Gerra (nº inv. 2-3.329) amb cos piriforme i coll

estret, vora petita i sortint, peu marcat i puja a l'interior, incisió poc marcada que forma una línia horitzontal al voltant de la peça poc més avall de la vora, la nansa en forma de cinta es troba unida a la meitat superior de la peça, un extrem s'uneix a la incisió i l'altra a la part més ampla de la peça. A l'interior s'aprecia molt bé les voltes del torn i a l'exterior queden restes d'un vernís o engalba de color taronjat, en algun punt com gotejat. Podria tractar-se d'una Africana C2, produïda entre la fi del segle II i la fi del III o inicis del segle IV. La forma s'assembla bastant a la ceràmica d'El Aouja, Tunísia, del segle III dC (Castañer *et alii* 1990, 166, fig. 11.4, i 168), tot i que la mateixa forma, amb variants, apareix també en Africana A, C i Parets Fines. Altres formes a les quals s'assembla bastant són les següents: Hayes 165?, del segle III (Hayes 1972, 191-192), Marabini LXIX = Ostia III, 223 de Parets Fines, datat al segle I dC, o fins i tot la Parets Fines forma Mayet XXXVI A, del 10 al 70 d.J.C. (Lattara 1993, 519), tot i que la nostra és més tancada de coll i té un peu que destaca.

Lucente

La T.S. Lucente es produeix a la Gàl·lia Narbonesa a partir de la fi del segle II fins a inicis del segle V, amb una màxima difusió a finals del segle III i tot el segle IV. Els seus centres productors es troben tot a la Savoia (Thonon, Portout, Conjux, Avenches...) a diferència de la Clara B centrada a la vall del Roine. Predomina sobretot la forma Lamboglia 1/3, bol carenat amb la vora ametllada i peu anular, el qual sol estar decorat a l'exterior i a prop de la carena amb bandes horitzontals de petites estries fetes a la rodeta.

- Lucente 61-Portout 78, data del 350-450 (nº inv. 2-3.123). Base d'una Portout 78, anomenada biberon ou barolet, versió petita de la Portout 66 (Pernon 1990, 121).

- Portout 37-Lamboglia 1/3. Paret amb decoració rodeta, romboïdals, 5 línies paral·leles i en horitzontal (nº inv. 2-3.327). Portout 37 o Lamboglia 1/3, "*decor conventionnel consiste en guillochis au vibreur ou à la molette*", es data del 400-450 (Pernon 1990, 117). A la factoria de salaons de peix de Roses apareix una d'igual (Aicart 1991, 198, fig. 1.3), i amb la mateixa decoració.

A Roses els nivells on apareixen Lucente són del segle IV, tot i que predomina sobre les importacions d'Africana D a partir de finals del segle IV i inicis del V a la factoria de salaons. "Aquest interessant conjunt de T.S. Lucente permet descobrir la Roses baix-imperial com un nucli important de comerç amb el sud de la Gàl·lia (...). Tot i això, Roses no actua excessivament com a centre redistribuidor ja que a l'interior els percentatges de la T.S. Lucente baixen en picat." (Aicart 1991, 201).

"En general, és a la zona costanera on es detecten els percentatges més significatius respecte a les importacions contemporànies, principalment nord-africanes. (...) Tot plegat indica que la T.S. Lucente arriba als ports de la zona en menys quantitat que les importacions africanes contemporànies, i que la seva redistribució a partir d'aquests punts seria mínima. Això fa pensar que els centres receptors actuarien alhora com a consumidors" (Aicart 1991, 205). A Roses, i al llarg de la costa, sovintaja al segle IV, fins a mitjans del segle V, que serà desplaçada per la T.S. Paleocristiana estampada.

D.S.P. o Estampada grisa de la Gàl·lia

La D.S.P. grisa o taronja es produeix en tres àrees diferents de la Gàl·lia meridional, coneguts com el grup atlàntic, el grup llenguadocià i el grup provençal, tot i que potser existeixen tallers a Suïssa i a la Península Ibèrica. Les seves produccions s'inicien a finals del segle IV i s'acaben aproximadament a mitjans del segle V pel grup llenguadocià, en canvi el grup provençal es difon sobretot durant tot el segle V, amb unes produccions reductores i amb una engalba de menys qualitat, sobretot a final del segle V i durant el segle VI, en que decau la qualitat fins a desaparèixer aquesta última producció més grollera cap al segle VII.

- D.S.P. Forma Rigoir 9a, data del 370-500. Copa hemisfèrica amb revora, similar al d'alguns morters, com el Hayes 91 d'Africana D, que a l'igual que aquest disposa de decoració estriada i a rodeta al seu interior. Sembla que la seva difusió és essencialment provençal (Lattara 1993, 413).

Llântia

- Tipus Deneauve XIA, pasta grisa, decorada amb línies de punts en relleu paral·leles al voltant del disc, nansa sense forat (nº inv. 2-3.112), de producció nordafricana, probablement del nord de Tunísia, datat al segle IV. Existeix un paral·lel idèntic al derelict de la Pointe de la Luque³. Forma Dressel 30, de finals del segle III-inicis del V, de Tunísia, fabricada probablement de Cartago (Beltrán 1990, 266 i 351).

CONTENIDORS I ÀMFORES

Època Republicana

Massaliota

Es tracta d'una tipologia que engloba diverses formes que es produeixen a la *chora* de Massília des del segle VI fins al III aC. Són envasos ovoids de petites dimensions (34-32 litres) amb unes pastes grogues amb presència d'abundant mica platejada. Tenen vores exva-

sades de secció rectangular i contenen diversos productes des de salses de peixos a vins.

Grecoitàlica

Aquesta denominació inclou una àmplia varietat d'àmfores suposadament vinàries, de petites dimensions, que es produïren a la Magna Grècia (Campània, Sicília) des del segle IV fins a mitjans del segle II a.C. (Manacorda 1986; Vanderersch 1986) i que arribaren a la Península sobretot a finals del segle III principis del II a.C. Els exemples de Roses presenten un llavi marcadament horitzontal i unes pastes ceràmiques amb augita, que indicarien un origen volcànic de la Campània (Peacock/Williams 1986, 84-5).

Dressel 1 A-B-C

Són les àmfores vinàries republicanes per excel·lència, caracteritzades per un cos allargat, pivot sòlid i nanses llargues de secció plana (Tchernia 1986, 312-320). Les diverses variants es distingeixen a partir del seu llavi; així a Roses estan documentades les A amb un llavi de secció triangular que es daten entre el 150-50 a.C., la variant B amb un llavi llarg i obert que es data entre el 90/80-50 a.C., i també les C amb un llavi en forma de collar molt llarg que es data des de finals del II a.C. fins principis del I a.C. Totes les variants trobades a Roses presenten una pasta campana amb augita (Peacock/Williams 1986, 87-92).

- Segell OPIL

Un dels envasos campanians, més concretament una Dressel 1-B, estava segellat amb la marca OPIL, de la qual no es disposa de cap paral·lel conegut, almenys pels autors. És per tant una novetat epigràfica que no permet encara precisar el lloc de producció concret d'aquesta àmfora.

Púnico-Ebusitanes

Grup d'àmfores produïdes a l'illa d'Eivissa i que es caracteritzen per pastes sorrenques amb inclusions de calcària, quars, mica i de cops òxids fèrrics (Ramón 1995; 1991). La seva cronologia és molt àmplia i, per suposat, varia en funció de la tipologia concreta, que en aquest cas no ha pogut estar documentada.

Púnica

Tipus 5.2.3.1 o 5.2.3.2 (regió Cartago). Àmfora púnica africana de cos cilíndric, amb ases curtes semicirculars, sense coll amb una boca tancada cap endins. Produïda a la zona de Cartago, segurament per contenir olis o salaons, presenta una pasta de color vermell intens amb engalba blanca i presència de desgreixants calcaris. La seva cronologia aproximada es situa a finals del segle III aC principis del segle II aC (Ramón 1995, 197-199).

Època Alt-Imperial

Pascual 1

Àmfora de cos ovoide, coll llarg tronconcònic, nanses acanalades amb un llavi vertical en forma de collarí. Es tracta del contenidor destinat a transportar els vins laietans des de mitjans del segle I aC fins època de Tiberi, o potser fins mitjans del I d.J.C. (Miró 1988, 123-144). Les mostres de Roses presenten clarament la pasta tarraconesa de color vermellós amb abundant presència de desgreixant calcari i quars de gran dimensió.

Dressel 2-4 Itàlica

Àmfora vinària itàlica de cos cilíndric, pivot sòlid, nanses bifides i llavi simple arrodonit que comença a produir-se a mitjans del segle I aC i continua fins el segle III d.J.C. (Arthur/Williams 1992). Els exemplars de Roses presenten una pasta d'origen de la Campània amb desgreixant d'augita.

Dressel 2-4 tarraconense

Àmfora vinària tarraconesa de cos cilíndric, pivot sòlid, nanses bifides i llavi simple arrodonit, que imita al prototip itàlic en el canvi d'era, quan substitueix a la Pascual 1. La seva producció arriba fins l'època de Trajà. Dins del conjunt de l'ancoratge de Roses va aparèixer dues peces amb inscripcions, un segell ACO i un esgrafiat de dofí.

- Segell ACO

El segell presentava una pasta ceràmica similar a la dels materials procedents d'alguns indrets del Vallès Occidental o bé de les rodalies de *Baetulo*. No s'ha trobat cap paral·lel exacte d'aquesta marca, si bé hi ha una molt similar que és ALCO, en la qual la AL forma una lligadura. Ni a simple vista ni en el posterior calc de la marca, s'ha pogut veure cap indicatiu de lligadura, i de fet sembla que no hi ha suficient espai entre l'A i la C. Per això, provisionalment considerem el segell original, sense paral·lels, i amb la lectura d'ACO.

Respecte la marca ALCO es coneguda en Dressel 2-4 a Badalona (Pascual 1991, n. 12, p.25-6) a on s'han trobat dos exemplars (Comas 1985, 144; 1997, n. 122, p.50), la qual cosa situaria el lloc de producció del segell en el seu hinterland o bé en algunes de les vil·les de l'interior que embarcaven els seus vins a *Baetulo* després de descendre pel riu Besòs. El darrer exemplar es localitza a Fos-sur-Mer (Amar/Liou 1984) i suggereix que el destí final d'aquests vins laietans seria el *limes* germànic.

La marca presenta una lligadura (AL) i s'ha interpretat com un possible *cognomen*, en aquest cas el més factible seria *Alconis*, si bé resulta difícil l'atribució pel moment. Respecte a la cronologia, cap dels exemplars coneguts proporciona una datació ja que s'han trobat descontextualitzats.

- *Esgrafiat de dofí*

L'esgrafiat de dofí es va trobar a la superfície d'una àmfora amb una pasta ceràmica que es podia atribuir a la zona del Maresme. L'esgrafiat es *post-cocturam*, o sigui no sabem exactament en quin moment es va realitzar ni a on, en principi el motiu ens fa suposar que es realitzés a prop de la zona de producció o abans d'embarcar l'àmfora.

El dofí és un motiu molt corrent en la iconografia romana sobretot en la Mediterrània, ja que es tracta d'un animal benefactor que sempre ha ajudat als mariners en la seva navegació. En pintures i mosaics romans, apareixen dofins amb divinitats marines com Neptú, Nereides o l'Oceà; així doncs és una imatge força popular. A part, a la zona del Maresme i més concretament en els municipis de Baetulo i Iluro s'ha documentat motius decoratius amb la figura del dofí com és el cas dels mosaics de teselles blanques i negres de les pròpies termes de Baetulo o bé el mosaic de teselles del C/ Sant Simó de Iluro-Mataró.

Per suposat les imatges de dofins són comuns en els bucs dels vaixells així com a les representacions escultòriques marines en què si inclou la figura de Neptú, o també als rius importants com el Tiber o Nil.

Al ser un motiu popular en la regió Laietana, sembla lògic pensar que l'esgrafiat es fes en el lloc de producció de l'envàs o bé abans d'embarcar-lo cap a un destí com el propi ancoratge de Rhode.

Dressel 2-4 Guadalquivir

Àmfora vinària bètica de cos cilíndric, pivot sòlid, nanses bifides i llavi simple arrodonit, que imita al prototip italià. No són gaire comunes les Dressel 2-4 produïdes en la vall del Guadalquivir, només es coneix a hores d'ara un possible forn a Posadas (Remesal, com. pers.) a on s'han trobat nanses bifides amb marques idèntiques a les que es documenten en Dressel 20 també produïdes en aquest forn (p.e. AMETHYSTI). Els exemples d'aquesta variant es daten tots en la primera meitat del segle I dC (p.e. Colchester, Astorga, *Barcino*).

Haltern 70

Àmfora de cos ovoide amb un llavi exvasat en forma de collarí, destinada a contenir olives preservades en *defructum* o el propi *defructum*, o sigui vi cuit. Aquest envàs es va principalment produir a la vall del Guadalquivir a on s'han localitzat fins ara dos forns (prop de La Catria i Orippe), encara que s'imita a la costa bètica (Venta del Carmen) i a la vall del Roine (Carreras 2000). Aquest envàs apareix a mitjans del segle I aC per desaparèixer en la dècada dels 70 dC.

Dressel 20

Àmfora globular bètica produïda a les valls del Guadalquivir i Genil a més de 100 forns per transportar oli local (Remesal 1986). És un dels envasos més difosos de

l'Imperi romà que es concentra en la ciutat de Roma i els campaments dels *limes occidentals* (*Germania, Raetia, Britannia*). L'envàs apareix abans del canvi d'era per anar desapareixent a l'època de Gal·liè.

Africana I

Àmfora cilíndrica llarga acabada amb un pivot curt buit amb un llavi convex exvasat, coll llarg i nanses curtes. Aquest envàs comença a produir-se a mitjans del segle I dC a la costa de Cartago i Africa Proconsularis per contenir els olis de la regió, per desaparèixer a finals del segle II o principis del III dC (Peacock *et alii* 1989).

Gauloise 4

Àmfora ovoide de reduïdes dimensions amb base plana, nanses planes estriades i un llavi de secció arrodonida (Laubenheimer 1985). Es destinava a transportar els vins de la Gallia principalment al mercats militars dels *limes occidentals* (*Germania, Raetia, Britannia*). L'envàs apareix a principis del segle I dC, si bé no tindrà una gran difusió fins la segona meitat d'aquell segle per desaparèixer a principis del segle IV dC.

Beltran II A (Costa Bètica)

Àmfora de cos piriforme, boca àmplia acabada amb un llavi penjat de secció triangular, nanses de secció plana i pivot buit. Aquest és un dels contenidors típics dels salaons produïts (*garum, salsamenta, muria, liquamen*) a les costes bètiques des de Càdis fins a Granada (Lagóstena 1996). Cronològicament la seva producció s'inicia a la primera dècada del segle I dC per desaparèixer en la segona meitat del segle II dC (Martin/Kilcher 1994).

Beltran II B (Costa Bètica)

Àmfora de cos piriforme, boca àmplia acabada amb un llavi exvasat que tendeix a l'horitzontal, nanses de secció plana i pivot buit (Lagóstena 1996). També és un envàs destinat a contenir els salaons de la costa bètica, que apareix per primer cop el segon quart del segle I dC i acaba en la segona meitat del segle II dC.

Època Baix-Imperial

Late Roman 1

Àmfora ovoide estriada, de parets fines i base rodona, nanses de secció circular amb acanaladura central, coll llarg i llavi curt i gruixut (Keay 1984, 271). Es tracta d'un contenidor d'olis o vins de la regió d'Antioquia i de l'illa de Paros en el Mediterrani Oriental (van Alfen 1995) amb unes datacions que anirien des del segle IV-VII dC.

Late Roman 4

Àmfora ovoide estriada, nanses curtes de secció circular i base arrodonida que es produï a la costa de Gaza

i Askelon des de la segona meitat del segle IV fins al segle VII dC (Keay 1984, 281). Aquest contenidor sembla que transportava els afamats vins palestins del Baix Imperi.

Keay XXV (Africa)

Àmfora molt similar a la XXVI, coneguda també com spatheion per la seva forma de torpede, definida per un llavi exvasat moldurat i nanses curtes. Destinada preferentment al transport de salaons de la costa africana durant els segles IV-V dC, potser en ocasions també contenia els olis locals (Keay 1984, 193)

Keay XLVI (Africa)

Àmfora cilíndrica africana amb coll llarg i vora exvasada de secció arrodonida i nanses aplanades. Segurament servia com a contenidor dels olis tunecins a mitjans del segle V dC (Keay 1984, 260).

Keay LXI-B (Africa)

Àmfora cilíndrica de pivot sòlid amb nanses curtes i distingible per un vora de secció rectangular (Keay 1984, 305). Segurament destinada a contenir els olis de la regió de el Sahel entre el segle V al VII dC.

Keay LXII (Africa)

Àmfora cilíndrica molt similar a la variant LXI de pivot sòlid amb nanses curtes i distingible per un vora de secció rectangular moldurada (Keay 1984, 309-350). Es un dels envasos més populars del Baix Imperi a Catalunya, segurament destinada a contenir els olis de la regió de el Sahel entre el segle V al VII dC.

Vila-Roma 8.57 (Africa)

Àmfora identificada al jaciment tarragoní de Vila-Roma i que es caracteritza per un vora exvasada de secció oval, nanses arrodonides apuntades que s'inicien properes al llavi (Remolà/Abelló 1989, 270). El contingut roman encara desconegut, encara que possiblement seria oli africà, i té una cronologia del segle V dC.

Amforeta (KEAY XXV- Spatheion)

Dintre del conjunt de contenidors de l'ancoratge, hi havia una àmfora de petites dimensions amb una pasta africana. Si bé la seva forma no és fàcil d'identificar donades les seves dimensions, recorda a una Keay XXV o

Spatheion, definida per un llavi exvasat moldurat i un cos en forma de torpede. Destinada preferentment al transport de salaons de la costa africana durant els segles IV-V dC, potser en ocasions també contenia els olis locals (Keay 1984, 193).

Segons el recull de derelictes de Parker (1992), al menys s'han documentat cinc vaixells que contenien aquestes àmfores *spatheia* com el de Dramont E (420-425 dC), Marsa Lucch (500-650 dC), Tcerny Nos (IV-V dC), Triscina C (V dC) o Vendicari (375-625 dC). Caldria posar l'àrea geogràfica on es localitzen aquests derelictes.

Una àmfora de petites dimensions no és gaire normal de trobar-la, i sembla que faria la funció de mostra del producte que es transportava en el vaixell.

Per norma els carregaments de cereal que es transportaven per via marítima i/o fluvial anaven disposats en orri dins la cala dels vaixells, productes líquids o semi-líquids com podien ser el vi, l'oli i les salses de peix anaven envasats en àmfores (o també el vi en dòlies al segle I dC). Els diferents carregaments podien disposar d'una gerra o àmfora de dimensions reduïdes, emprades com a mostra de la càrrega embarcada, eren segellades des del port d'origen per tal de que el destinatari pogués comprovar la qualitat original del producte.

Coneixem la existència de diverses amforetes de mostra, com per exemple una amforeta amb ordi datada a la segona meitat del segle II dC o inicis del III descoberta a les excavacions de la Bourse de Marsella l'any 1968. Aquesta disposa d'una inscripció pintada en lletra capital sobre la paret que indica que es tracta d'ordi dels Cavars (Cavailhon, Avinyó) destinat a un comerciant anomenat Rubrius de Massàlia, segons el text es tractava de la mostra d'un carregament de 1.500 modii d'ordi (13m³ o 7,4 tones)⁴. Un cas similar el trobem en un envàs de mostra de grà trobat en una embarcació fluvial egípcia que a més a més incloïa una inscripció (Guéraud 1950).

D'altres amforetes-mostra, de cereal o altres productes, es conserven al Museu d'Arqueologia Submarina del Cap d'Agde, exposats com a productes del comerç marítim, concretament de "série de petits vases de type amphorettes servant à contenir des échantillons, parfums, onguents, etc..."⁵.

Resulta difícil trobar a la literatura especialitzada d'altres exemples d'aquests petits contenidors, que potser s'han confós de vegades com a ceràmica comuna.

4.- Liou, B., Morel, M. L'orge des Cavares: une amphorette à inscription peinte trouvée dans le port antique de Marseille, *Revue Archéologique de Narbonnaise*, X, 1977, 191-197. Santrot, Jacques (dir.), *Des monnaies dans la "grave". Le trésor de Garonne, IIe siècle après Jésus-Christ*, Nantes: Musée Monétaire de Paris / Musée d'Histoire de Marseille / Musée d'Archéologie-Musée Thomas-Dobrède de Nantes / Musée Saint-Raymond de Toulouse, 1987, 70.

5.- Bérard, Odile; *Musée d'Archéologie Sous-marine. Cap d'Agde* (catàleg), Agde: Municipalité d'Agde / Ministère de la Culture et de la Communication / Direction des Musées de France, 1987, p. 56 i 51, núm. 488, 491-495 i 497.

MATERIAL CERÀMIC: QUANTITAT I CRONOLOGIA

El material que data del període de la ciutat grega de Rhode, segles V-III aC, és força abundant, disposem de material d'importació, tant vaixel·la de taula (Pseudo-àtica massaliota i Taller de les Petites Estampetes) com àmfors (massaliota, greco-itàlica antiga, púnico-ebusitana i púnica), a part d'un nombre important de ceràmiques de vernís negre produïda als Tallers de Rhode. D'època romana-republicana disposem de vaixel·la de taula d'importació (Campaniana A i B, Parets Fines) i àmfora (Dressel 1A, 1B i 1C), i productes locals o regionals –no produïts a Rhode– com la ceràmica Grisa de la Costa Catalana.

Per a l'Alt Imperi abunda la T.S. Sudgàlica –setze exemplars sobre dues altres importacions, una corresponent a una llàntia i un altre a una Africana A–, tan sols abunda l'Africana de Cuina per als segles II i III (amb vint-i-quatre exemplars); en canvi el repertori d'àmfors és força variat (Pascual I, D. 2-4 itàlica, D. 2-4 tarraconesa, D. 2-4 del Guadalquivir, Haltern 70, D. 20, Africana I, Gal·la 4, Beltrán IIA i Beltrán IIB).

Al Baix Imperi i període visigòtic l'Africana de Cuina és present (tres exemplars pel segle IV i un datat entre el IV i el VI), Africana C (quatre exemplars pels segles IV-V), Africana D (dos exemplars pel segle IV, tres pel segle V i un pel segle VI), una DSP dels segles IV-V, una Lucente dels segles IV-V i una altra del segle V, i una llàntia datada al segle IV; les àmfors tornen a ser de procedència diversa: africanes (Keay XXV, Keay XLVI, Keay LXI-B, Keay LXII, Vila-Roma 8.57) i orientals (Late Roman 1 i Late Roman 4).

L'evolució de l'Ancoratge a partir del material ceràmic

Si comparem la ceràmica fina (de taula i de cuina) dels quatre períodes, podem constatar que pel període del segle V-III aC hi ha 13 exemplars, 9 per als segles II-I aC, 43 pels segles I-III dC i 23 exemplars pel període del segle IV al VI. Resulta doncs que el període que més destaca és l'Alt Imperi, gràcies a les T.S. Sudgàliques del segle I i a les Africanes de Cuina dels

segles II-III; segueix el Baix Imperi amb un predomini total de la ceràmica nord-africana sobre la gal·la al segle IV, tot i que aquesta es troba en la mateixa proporció al segle V, si és que no la supera. Per estrany que sembli el període hel·lenístic queda en tercer lloc, i finalment el període republicà amb nou exemplars, on gairebé la meitat són produccions ibèriques.

Observant atentament el material ceràmic, ens apareix una corba de presència de material que decau a partir del segle II aC i no torna a recuperar-se fins al segle I dC, remuntant espectacularment als segles II i III, per decaure al segle IV i V, i la gairebé absència de material dels segles VI i VII.

No observem hiatus cronològic entre la ceràmica fina ni entre les àmfors, tan sols variacions de quantitat de material segons les èpoques, la qual cosa ens fa concloure que l'Ancoratge fou emprat des del segle V aC fins al VII dC. Això no vol pas dir que hi hagi una relació estreta entre el que pugui passar a l'Ancoratge i el que passa a la ciutat de Rhode com veurem més endavant.

Una dada que cal tenir en compte és que no tota la ceràmica de l'ancoratge és fruit de l'activitat de càrrega i sobretot descàrrega dels vaixells. És a dir, pot haver-hi ceràmica que pertanyiria a la tripulació o a la cuina del vaixell, evidentment aquesta pot caure o pot ser llençada en qualsevol port, independentment de si es realitzen operacions de càrrega-descàrrega, o bé si l'embarcació tan sols hi és ancorada -buscant refugi o bé duent a terme alguna reparació-.

Disposem d'una peça que de manera clara hauria estat propietat d'un mariner (la forma Morel 2626a1, nº inv. 1-3.167), disposa d'una lletra ibèrica esgrafiada a la paret (lletra!), fet que indica el seu ús i propietat per part d'una persona, en aquest cas un iber. La presència d'una peça de ceràmica de taula, en mans d'un mariner iber, ens manifesta que l'activitat marítima no estava tan sols en mans de fenicio-púnics, grecs i etruscs-latins, sino que els iber hi participaven, ja fos com a mariners i/o patrons (a part de la possibilitat de que poguessin també ser armadors)⁶. Tot i això Titus Livi nega que els iber tinguessin cap mena d'experiència marítima⁷.

6.- Coneixem l'activitat comercial i marítima d'iber gràcies als textos en grec de dos ploms, un a Empúries, datat a finals del segle VI o inicis del segle V a.C., sobre el remolc o portar una embarcació d'Emporion fins a Saiganta (Sagunt?) encarregat a Baspedas, un mercader marítim indígena. Sanmartí, E.; El plom grec d'Empúries, *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 1 (Els temps prehistòrics i antics fins al segle V), Barcelona, 1996, 226-227. I l'altre de Pech Maho, datat al segle V a.C., escrit en grec joni arcaic i etrusc, on s'esmenta la compra d'un *akation* o embarcació de cabotatge, a Emporion, i la venda de la meitat d'ella i del seu carregament al port fluvial de Pech Maho. Sanmartí, E.; La incorporació a les civilitzacions mediterrànies. Els grecs, *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 1 (Els temps prehistòrics i antics fins al segle V), Barcelona, 1996, 240.

7.- Parlant d'Empúries diu: "El que explica il·lurs sortides són els profitosos intercanvis que els hispànics, que no tenien experiència marítima, practicaven amb ells, desitjosos com estaven de comprar també les mercaderies estrangeres que il·lurs veïns grecs importaven en les seves naus i d'exportar els productes de il·lurs camps". Livi, Titus; *Aid urbe condita*, XXXIX, 9.

Un altre exemplar que també disposa d'esgrafiats n'és una àmfora Dressel 2-4, amb la figura d'un dofí. En aquest cas podria haver estat esgrafiat al mateix centre productor, per tant formaria part possiblement de la càrrega de vi d'un vaixell. Però, si es dona el cas que l'àmfora hagués estat esgrafiada un cop comprada, podria molt bé ser que formés part dels articles de marineria o de la cuina de l'embarcació; aquest fet no implica pas que portés vi en el moment que l'àmfora es va perdre a l'ancoratge, sino que podria haver contingut aigua potable. L'àmfora es tractaria en aquest cas d'un contenidor reciclat, amb un contingut diferent al d'origen, i amb una vida bastant més llarga⁸.

L'ANCORATGE I LA SEVA RELACIÓ AMB LA CIUTAT DE RHODE

Un ancoratge és el lloc on fondegen les embarcacions, per norma sol ser una àrea de refugi en cas de mal temps i la zona on ancoren les embarcacions davant d'una ciutat costanera, actuant d'àrea de refugi però també d'avantport en aquelles ciutats que disposen d'estructures portuàries.

Per lògica l'ancoratge de la ciutat de Rhode⁹ hauria de situar-se al davant de la zona portuària, disposant o no de molls d'obra o bé de palanques de fusta, possiblement les embarcacions de més tonatge no s'acostarien a la costa, i aquestes es carregarien i descarregarien emprant barques que farien el trajecte des del port als grans vaixells o viceversa, mentre que les de poc calat arribarien fins a la platja. L'ancoratge de Rhode també podria haver estat utilitzat per aquelles embarcacions de pas, que buscant refugi hi ancorarien, sense que, per norma, la seva càrrega hagués de ser tocada, doncs la seva destinació no seria Rhode.

Existeixen una sèrie d'indicis que indiquen que el port de la ciutat es situaria a l'àrea compresa entre l'Edifici A de la Ciutadella i els carrers Lluís Companys i Madrid (fig. restes Rhode grega), és a dir, al final del carrer principal del Barri Hel·lenístic, uns 200 m a l'interior de la platja actual. Creiem que el lloc on es trobava el port tenia forma corbada cap a l'interior, formant una badia i un port natural molt millor que l'actual, al quedar més a recès, quedava protegit pel costat de llevant per la barra de terra del carrer Trinitat, més el delta que es devia anar formant més a l'est per part de la riera Ginjolers.

El Barri Hel·lenístic uniria la zona portuària amb el "casc vell" de la ciutat grega situada al Puig de Santa Maria¹⁰, l'eix viari o *plateia*¹¹ condueix d'una manera clara, del Puig cap al port de la ciutat (Fig. 4.3), la línia que marca el carrer principal seria paral·lela a la línia de costa -d'igual manera les estructures tardo-romanes i visigòtiques del Pati d'Armes tenen un mur més ample que segueix segurament la línia de costa que existí al segle V-VII dC-. La separació entre les dues àrees urbanes de la ciutat grega el marcarien la muralla i/o mur de contenció, datat a finals del segle III aC,¹² i el rec Fondo.

Hi ha d'altres proves que podem aportar que refermen l'existència del port en aquest indret, són el conjunt de tres dipòsits d'aigua potable —amb una capacitat de 20.000 l— per proveir a la marineria dels vaixells ancorats al port, datades al segle II o com a molt tard d'inicis del III, un conjunt de tres dipòsits revestits d'opus signinum a l'Edifici A (per sota de les habitacions H-29 i H-30)¹³, tal com el que es coneix a Massàlia, al jaciment de La Bourse. A més d'unes estructures identificades com a magatzems del port¹⁴.

També hi trobem unes termes romanes assentades sobre la sorra de la platja, com banys de mar o bé els banys del port, datat a la segona meitat del segle II,

8.- Nota àmfors reciclades a derelictes. Elements de datació perillosos.

9.- La ciutat greco-romana i visigòtica de Rhode tingué una ocupació humana gairebé permanent des de finals del segle V a.C. fins al segle VII d.J.C. La bibliografia referent al tema és àmplia, podent-se consultar la següent:

10.- Les restes més antigues es localitzen a l'àrea del Puig de Santa Maria, datant-se al segle V a.C. amb la presència de ceràmica àtica de figures roges. A partir del segle IV i III a.C. es coneixen restes prou conegudes com el Barri Hel·lenístic, excavat en bona part, però del qual les prospeccions geofísiques i intervencions anteriors detecten estructures que s'allarguen en direcció nord i nord-oest, d'altres estructures de principi del segle IV a.C. es conserven junt a la muralla medieval, al sector nord-est; encara d'altres estructures apareixen sota l'Edifici A i finalment en un solar de la Ronda Miquel Oliva i Prat va aparèixer un mur similar a aquestes darreres estructures. Anys 30, Riuró i Cufí, anys 70 Oliva. Restes segles V-III a.C. al Puig. Vivó, David; Rhode: arquitectura i urbanisme del barri hel·lenístic, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6, 1996, 99. Puig i Griessenberger, Anna Maria; La localització topogràfica de l'antic port de Rhode (Roses, Alt Empordà), *Comerç i vies de comunicació (1000 a.C. - 700 dC)*. *Col·loqui Internacional de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1998, 118.

11.- Vivó, David; Rhode: arquitectura i urbanisme..., 84.

12.- Puig i Griessenberger, Anna Maria; La localització topogràfica..., 118-119. Puig, Anna M^a; Teixidor, Mireia; La cinquena campanya d'excavacions a la Ciutadella de Roses en el marc del conveni dels anys 1993-96 (Roses, Alt Empordà), *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Figueres (Alt Empordà)*, 1998, 138-139 i 147.

13.- Nieto Prieto, Javier; *El edificio "A"...*, 178.

14.- Nieto Prieto, Javier; *El edificio "A" de la Ciudadela de Roses (la Terra Sigillata africana)*, Girona, 1993; 16-17.

amb les diferents habitacions establertes a l'est, sud i oest del pati o atri G-IV, amb *impluvium*¹⁵.

El conjunt termal es converteix en una factoria de saloons de peix no més enllà del segon quart del segle IV¹⁶. A partir del segle V la factoria de saloons de peix s'amplia, gairebé quadruplica la seva superfície, amb tot el conjunt d'habitacions construïdes al voltant d'un gran pati porticat i obert de cara al mar (sector H), de la qual l'antiga factoria només n'ocupa el sector sud-oest¹⁷. La factoria estaria estretament lligada amb les activitats marítimes i per tant pròxima a la zona portuària, per a l'abastament de peix, tot i que les barques de pesca podrien desembarcar el peix a la platja, però sobretot proper al port per a poder carregar amb més facilitat i exportar en vaixell els seus productes, dins de contenidors àmforics o atri, potser orgànics (bòtes de fusta?), donat que no es coneix encara el seu contenidor¹⁸. L'abandó de tot el conjunt es situa en un marc cronològic comprés entre finals del segle V i primera meitat del VI. Per reblar encara més les evidències, aparegueren les restes d'un vaixell –sota de l'actual Hotel del Parc– construït pel sistema de folrat primer típic de l'Antiguitat i que pel que hem pogut apreciar a través del fragment de quilla conservada, l'embarcació no feia menys de 20 m d'eslora; un altre derelict va aparèixer a tan sols 30 m de distància durant unes obres realitzades a l'edifici de Correus –en aquest cas, de cronologia incerta–; i finalment la descoberta de grans blocs de pedra que va fer dir a la gent que els va veure que es tractaven de "l'antic moll" –el moll de la ciutat greco-romana?–¹⁹.

El litoral que existiria a l'Antiguitat faria una sèrie d'entrades, en forma de cales, al davant de la ciutat, la primera, la més gran i més protegida, seria la que es trobava entre la desembocadura de la riera Ginjolers i l'Edifici A, aquí és on situem el port de la ciutat; les altres dues cales es trobarien a banda i banda del Puig de Santa Maria, la primera entre l'Edifici A i el peu del Puig i la segona del peu del Puig fins a la zona de maresmes que existiria al davant del Mas Mates (el Salatar). En aquests dos darrers casos, es tractarien de cales de dimensions més aviat reduïdes, en el fons de les quals trobem la desembocadura del Rec Fondo a la pri-

mera i de la riera de la Trencada a la segona; dubtem molt, com s'ha suggerit²⁰, que el port es trobés en un d'aquests dos punts a causa de la seva perillositat, les avingudes de les rieres perjudicarien a les embarcacions ancorades al seu davant, així com al fons del possible ancoratge i fins i tot a les embarcacions tretes en terra. Aquesta possibilitat cal tenir-la en compte, més quan es va decidir construir un mur de reforç i protecció de la part antiga de la ciutat grega, la del puig de Santa Maria, contra les avingudes del rec Fondo. Tot i això, els pescadors o els patrons d'embarcacions de cabotatge podrien ancorar o treure les seves embarcacions en aquesta àrea, des del Barri Hel·lenístic fins a la riera de la Trencada, i en cas de mal temps, per exemple temporal de mar o bé un aiguat, caldria treure les barques en terra, emprant dita àrea com a escar, i si no, portar-les cap al port situat a llevant.

RELACIÓ ENTRE EL MATERIAL CERÀMIC DE L'ANCORATGE I RHODE

A la ciutat de Rhode podem comprovar com hi ha una àrea urbana amb una extensió bastant gran als segles IV i III aC, a partir del segle II aC fins al II dC no apareixen per enlloc estructures d'hàbitat o d'altra mena, tot i que apareix ceràmica del segle I aC i de l'I dC al sector de l'Edifici A. A partir del segle II contemplem com de nou apareixen estructures d'hàbitat, termes o d'altres relacionades amb activitats portuàries; i finalment un moment d'expansió amb una multiplicació de restes a partir del segle IV fins al VII per tota l'àrea que havia ocupat la ciutat grega i encara depassant aquest perímetre, en direcció a l'oest i a l'est; al qual s'hauria d'afegir la existència d'un assentament urbà prou important al Puig Rom ja d'època visigòtica.

El buit poblacional que apareix a la ciutat (segles II aC-I dC) en certa manera és compensada per la presència de població a la vil·la de les Arenes, la qual es funda al segle II aC i perviu fins al segle II dC.²¹

Si comparem la presència de poblament a Rhode, i al seu entorn immediat, podem destacar que l'Ancloratge

15.- Nieto Prieto, Javier; *El edificio "A"...*, 179-180.

16.- Nieto Prieto, Javier; *El edificio "A"...*, 188.

17.- Nieto Prieto, Javier; *El edificio "A"...*, 188-192.

18.- Martín, M.A.; *Ciudadella de Roses. Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 1982, 333-336.

19.- Pujol i Hamelink, Marcel; *La ciutat romana...*, sense foliar.

20.- No és gaire lògic defensar la ubicació del port a la desembocadura d'un rec o una riera, pot ser tant o més perillós un mar de llevant com la baixada d'aigües d'una riera. Vivó, David; *Rhode: arquitectura i urbanisme...*, 82-83. Puig i Griessenberger, Anna Maria; *La localització topogràfica...*, 116.

21.- Vieyra Bosch, Gema; *Excavacions arqueològiques a la vil·la romana de les Arenes, Roses (Alt Empordà), Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Torroella de Montgrí*, 1994, 100-102. Vieyra, Gemma; *Excavacions Arqueològiques a la Vil·la Romana de les Arenes. Programa de Festa Major, Roses*, 1993, 3 pàgs. sense foliar.

ens afirma el seu ús entre la fi del segle V i finals del III aC que podem posar en relació amb la Rhode hel·lenística. A partir del segle II aC Rhode decau, així es constata arqueològicament per l'absència d'estructures i poc material ceràmic present, tot i la fundació d'un establiment rural a les Arenes; en bona mesura l'Ancoratge certifica poca activitat portuària, de càrrega i descàrrega, mentre que a partir del segle I dC hi ha una forta activitat, però trobem a faltar les estructures que ens indiquen poblament en aquesta àrea al segle I, deixant de banda a la vila de les Arenes que no creiem que sigui per ella sola qui despertí l'ús del port. A partir del segle II l'Ancoratge ens afirma un ús encara més gran que la del segle precedent, coincidint amb diverses estructures que apareixen en diferents punts de la Ciutadella datats al segle II. Aquesta situació segueix durant els segles III i IV, minvant al segle V i clarament als segles VI i VII, tot i que les darreres excavacions de la Ciutadella i al Puig Rom ens indiquen que el poblament als segles V-VII és encara important, segons la superfície que ocupen, a més de les diferents àrees d'enterrament que existeixen, i el material d'importació que també apareix als jaciments terrestres (Africana D, Lucente, D.S.P. i àmfors africanes i orientals) que lògicament arriben per via marítima. En aquest darrer cas sembla que les excavacions terrestres aportin molta més informació sobre les importacions marítimes que no pas l'Ancoratge.

Voldríem deixar clar que el material a l'Ancoratge ha de ser gairebé per força tota aquella ceràmica i àmfors que s'havien trencat durant el viatge, i que en el procés de descàrrega es llençava a l'aigua com a deixalla. No creiem que s'hagi de contemplar el material ceràmic del fons de l'Ancoratge com l'evidència del seu ús tan sols com a ancoratge, amb això volem dir que l'ancoratge pot ser utilitzat per embarcacions que s'hi refugien, ja sigui per passar el Cap de Creus cap al nord, bé per anar cap a la costa sud -o cap a Empúries-, evidentment aquestes embarcacions no deixaran pràcticament evidències del seu pas, al no realitzar-se operacions de descàrrega, donat que no es llençaria cap plat o àmfora trencada procedent del carregament al mar. Les deixalles que abocarien els vaixells de pas serien mínimes (alguna olla trencada de la cuina o el plat d'un mariner).

Tot i això, només en el cas que en una embarcació una o més àmfors s'haguessin trencat durant el viatge, i hi hagués el risc de trencadissa i pèrdua de bona part de la càrrega per corrent o enfonsament, calia fer parada

d'urgència en el primer port o ancoratge que es trobés; per treure'n les trencades, llençar-les al mar i recol·locar la resta de les àmfors, per després poder continuar la ruta cap al port de destinació sense el perill de perdre més carregament.

Aquestes operacions serien fàcils de realitzar en embarcacions petites i mitjanes, però dubtem molt que fos fàcil als grans vaixells mercants, on l'accés cap a l'àmfora trencada seria bastant difícil, i aquesta no es llençaria en mar fins que no s'arribés al port de destinació, havent buidat prèviament la càrrega.

Per tant en la comparació de l'evolució del poblament de Rhode i el de l'ancoratge-port només apareix un moment de distorsió, hi ha poca presència de material dels segles II-I aC a l'ancoratge, i gairebé nul·la a la ciutat, mentre que al segle I d.J.C el material abunda considerablement a l'ancoratge i és mínima per contra a l'àrea urbana, a més de no conèixer estructures que es datin dels segles II aC a l'I dC en l'àrea de l'antiga ciutat.

RELACIÓ ENTRE EL MATERIAL CERÀMIC DE L'ANCORATGE DE RHODE I EMPORION

Al comparar el material de l'ancoratge de Rhode amb l'evolució de la mateixa ciutat de Rhode hem vist que no apreciem un paral·lelisme clar i evident entre els dos jaciments, per tant volem comprovar si existeix la possibilitat de que existeixi una paral·lelisme més gran i estret entre l'ancoratge de Rhode i la ciutat d'Emporion, encara que això pugui estranyar a primer cop d'ull. Es pot plantejar la hipòtesi de que l'ancoratge de Rhode hagués estat un port secundari o de refugi de la mateixa ciutat d'Empúries, per tant el podem comparar amb la ciutat d'Emporion, però també amb els diferents ports i ancoratges que utilitzà la ciutat.

La ciutat es distribueix en tres àrees, que coneixem amb el nom de Palaiàpolis, la Neàpolis i la ciutat romana; a part es coneixen tres zones de port i ancoratges, el primer a la badia que es troba entre la Palaiàpolis i la Neàpolis, tancada per l'espigó -conegut com el "moll hel·lenístic"- construït a final del segle II aC o a principis del segle I aC²², el segon als nous molls que estan apareixent al davant de la Neàpolis i paral·lels a l'espigó conegut com a "moll hel·lenístic", datats també al segle II o I a.C.²³, i finalment l'ancoratge de Riells-La Clota emprat a partir del segle II aC.²⁴

22.- Nolla i Brufau, Josep M^o.; Casas i Genover, Josep; *Carta arqueològica de...*, 81. E. Sanmartí precisa el moment de la seva construcció a principis del segle I a.C. Marçet, R.; Sanmartí, E.; *Empúries*, Barcelona, 1989, 116.

23.- Nieto, X.; Raurich, X.; La infraestructura portuària ampuritana, *III Jornades d'Arqueologia Subaquàtica*, València, 1997, 57-76. Nieto, Xavier; Raurich, Xim; Les excavacions al port d'Empúries (Alt Empordà), *IV Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, Figueres, 1998, 363-375.

24.- Nieto Prieto, F. Javier; Nolla, J.M^o.; El yacimiento arqueológico submarino de Riells-la Clota y su relación con Ampurias, *Cypselà*, V, 1985, 143-162. Publicat amb el mateix títol a: *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina, Cartagena 1982*, Madrid, 1985, 265-283.

Empúries fundada cap al 585-575 aC a l'antiga illa de Sant Martí d'Empúries –la Palaiàpolis–, s'assenta amb una nova àrea urbana, un eixample, a terra ferma –la Neàpolis– cap al 550-525 aC; la ciutat grega viurà un període d'esplendor econòmic i polític destacat en el marc del món foceu-occidental des del segle V fins a finals del segle III aC, quan el 218 aC rep el desembarcament dels aliats romans dins el marc de la Segona Guerra Púnica. A partir del període republicà experimenta un gran creixement urbanístic, demogràfic, econòmic, i així ho evidencien les importacions de material ceràmic o bé la construcció de grans obres públiques als segles II i I aC (l'àrea de culte del sud de la Neàpolis, els espigons o bé la mateixa ciutat romana). Amb l'arribada del segle I dC la ciutat decau, deixant de ser un dels principals ports de contacte entre Itàlia i la Península Ibèrica, segurament desplaçada per Tarraco al sud i per Narbo al nord, però també a causa dels circuits comercials principals que segueixen ara una altra direcció, no Itàlia-Hispània, amb arribada a Emporion, sino la Laietània o la Bètica cap a Roma o bé cap al Roine, sense passar necessàriament per Emporion. A partir del segle II dC la ciutat d'Empúries replega la seva població cap al nucli originari de Sant Martí d'Empúries, tot i que al Baix Imperi serà una ciutat costanera que disposa de contactes amb el Nord d'Àfrica i de bisbe a la ciutat, fet que demostra la seva pervivència, però no deixa de ser una ciutat de certa rellevància, tot i no recuperar la que havia tingut entre els segles V i I aC.²⁵

De les tres àrees portuàries, a les dues més pròximes a la ciutat no coneixem gairebé ceràmica que ens confirmi el seu ús, tan sols coneixem l'existència dels espigons, construïts amb morter de calç i que es daten aproximadament a finals del segle II aC o inicis del I aC, establint una relació entre aquests i el moment de màxima activitat marítima de la ciutat, que coincideix amb la fundació de la ciutat romana, i grans obres realitzades a la Neàpolis, com la reestructuració de l'àgora i la stoa, l'eixample del costat sud amb la construcció de dos grans recintes culturals i nova muralla.

Dels espigons que es situen entre la Palaiàpolis i la Neàpolis, o bé els nous que apareixen davant de la Neàpolis, cal considerar-los com a tals, no com a molls.

Els espigons tenen la funció de protegir el port principalment del mar i vent de llevant, i a ser possible també de la tramuntana; no tenen la funció de servir de moll de càrrega i descàrrega dels vaixells i de desplaçar les mercaderies cap a la ciutat, ens ho demostra prou bé l'alçada del conegut "moll hel·lenístic". Segurament existiria un moll a redós dels espigons, pel costat de dins del port, i amb tota probabilitat a l'interior del port existirien també molls o palanques de fusta per a facilitar les activitats de càrrega i descàrrega. Nieto considera que els espigons complirien una funció de defensa contra el mar però també contra possibles atacs que poguessin venir d'aquest costat de la ciutat, faria així la funció de muralla, donat que la muralla de la Neàpolis no s'ha trobat pel costat de mar, suggereix que els mateixos espigons farien tal funció²⁶.

A proximitat de l'ancoratge de Riells-La Clota, a la Punta que es troba entre la Clota Grossa i la Clota Petita aparegueren dues tombes, datades cap al 90-70 aC, que formarien part d'una necròpolis d'inhumació²⁷. No gaire lluny d'allí, una mica més a l'interior es troben les restes d'estructures del Corral d'en Pi, excavades el 1968 i datades al segle II-I aC, amb material ceràmic que centraria la cronologia entre el 120 i el 80 aC, les restes corresponen a uns murs fets amb pedra calcària de grans dimensions que envolten l'actual Camping Riells (al Corral d'en Pi), foren interpretats pels qui l'excavaren com un embarcador romà²⁸, mentre que darrerament s'ha proposat que es tractaria d'una muralla romana²⁹.

Es considera la possibilitat de que aquesta àrea portuària fos emprada com a port de refugi, les embarcacions del port d'Emporion davant el mal temps es traslladarien a l'ancoratge de Riells-la Clota³⁰, una cala que possiblement seria molt més gran que l'actual, endinsant-se dins terra ferma cap als Fons de Riells i l'Estany de Poma, a banda i banda del Mas i Corral d'en Pi. Els treballs de prospecció subaquàtica, iniciades per F. Foerster i continuades per J. Nieto, han permès la recollida d'una gran quantitat de material ceràmic a l'ancoratge de Riells-La Clota, el qual ha permès conèixer l'evolució i ús d'aquest ancoratge, entre els segles II aC fins al segle VI dC.

25.- Nieto, J.; Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias, *Omaggio a Nino Lamboglia. Rivista di Studi Liguri*, XLVII, 1-4, 1981.

26.- Nieto, Xavier; El transport naval, entre la producció i el consum, *Cota Zero*, 12, Vic, 158.

27.- Nolla i Brufau, Josep M^a.; Casas i Genover, Josep; *Carta arqueològica de...*, 76.

28.- Ripoll Perelló, E.; Llongueras Campañá, M.; Embarcadero romano de Riells, en el ámbito ampuritano, *Miscelánea Arqueológica*, II, 1974, 272-295.

29.- Nolla i Brufau, Josep M^a.; Casas i Genover, Josep; *Carta arqueològica de...*, 76-77.

30.- L'autor diu que: "seria lògic pensar que en el cas de proximitat de tramuntana o de llevant els vaixells ancorats al port de la Palaiàpolis abandonessin el lloc per anar a cercar refugi a la zona de Riells", tot i que l'autor tampoc el considera totalment protegit. Nieto, Xavier; El transport naval..., 1998, 158.

En el cas de Riells-La Clota apareix bastanta àmfora alt-imperial que no es detecta a la ciutat, la quantitat sorprèn, per exemple de Dressel 20, fet que sembla suggerir el seu ús com a ancoratge per a vaixells de pas. Es dona el cas que a Rhode les restes d'estructures del segle I dC no es coneixen, en canvi al seu ancoratge hi apareix un nombre bastant elevat de material ceràmic -sobretot T.S. sudgàl·lica- fet que ens fa dubtar, és el mateix cas que Riells i les Dressel 20? Per tant és el resultat de l'ús de l'ancoratge per part d'embarcacions de pas? O és que existeixen però encara no s'han descobert les estructures romanes pertanyents al segle I dC a Rhode? La veritat és que si així fos la presència de T.S. sudgàl·liques a les excavacions terrestres de Rhode hauria de ser més important del que és; si les estructures existeixen, per lògica hauria d'aparèixer ceràmica coetània, fet que no passa.

Comparant l'ancoratge de Rhode amb Emporion observem com el període de màxim esplendor de la ciutat d'Emporion es situa entre el final del segle III aC fins a mitjans del segle I aC, sense descartar també el període comprès entre els segles IV i III aC, i amb un període de marcada decadència a partir de finals del segle I d.J.C. amb un replegament de la població cap a l'antiga Palaiàpolis, però mantenint una activitat notòria en les seves relacions marítimes i comercials.

L'ancoratge de Rhode ens afirma el seu ús durant el període hel·lenístic, igual que a la ciutat, en canvi apareix poca activitat durant el període republicà, també tal com succeeix a la ciutat, però tot al contrari d'Emporion. A l'ancoratge es torna a detectar una forta activitat a partir del segle I dC, quan a Rhode gairebé no es coneix res i Emporion inicia en aquest moment la seva decadència. A partir del segle II l'abundància de material ceràmic a l'ancoratge, per tant d'activitat portuària, es pot relacionar amb l'auge de la ciutat de Rhode.

Així doncs, el port de Rhode es pot considerar un port complementari als que existeixen a Emporion durant els segles II aC fins a l'I dC, el període d'esplendor d'Emporion contrasta amb la inexistència d'activitat humana a Rhode -a excepció de l'establiment rural de les Arenes- però amb una certa activitat del seu ancoratge. Tot i la construcció d'espigons a Emporion, que poden repercutir en una menor utilització de Rhode com a port complementari, creiem que l'ancoratge de Rhode segueix utilitzant-se com a port de refugi, ja sigui per a vaixells que van a Emporion com per als vaixells que estan de pas per la costa.

LES CONDICIONS NÀUTIQUES DE L'ANCORATGE I LA SEVA SITUACIÓ DINS LES RUTES MARÍTIQUES

L'Ancoratge, dins del litoral de Rhode i del conjunt del Golf de Roses, es presenta immillorable des del punt de vista de les seves condicions nàutiques com a

port de refugi en cas de mal temps, sigui de vent i/o de mar, com veurem tot seguit.

Lògicament mentre existeix la ciutat de Rhode l'Ancoratge s'utilitzarà com el seu avantport, però també abans ens havíem referit a la possibilitat de que fos utilitzat com un port de refugi per a les embarcacions de pas per la costa empordanesa i a més de port secundari d'Emporion.

Com a port de refugi, si tenim en compte el règim de vents i del mar de la zona compresa entre el cap de Sant Sebastià i el riu Roine es veu de manera clara que el millor port de refugi és el golf de Roses, i dins del golf és en concret la badia de Roses -on es troba l'Ancoratge- la millor àrea per fondejar. L'activitat eòlica que predomina al golf de Lleó i a l'Empordà són els vents del quadrant nord i est (mestral, tramuntana, gregal i llevant), per aquesta raó el pas del cap de Creus cap al nord és un veritable problema en cas de temporal, al qual s'hi hauria d'afegir el corrent general que du una direcció nord-sud.

El golf de Roses és l'àrea de refugi que troben totes les embarcacions que volen passar el cap de Creus en direcció nord sempre que hi ha temporal -tal com succeeix encara avui dia, quan hi ha tramuntanades els vaixells mercants fondegen a Roses esperant que baixi la mala mar-. L'àrea al davant de Roses, en concret el que és la badia de Roses, es troba protegit del vent i mar de llevant pel Puig Rom i el Puig de la Trinitat, mentre que pel costat nord pot rebre els cops de vent d'aquest quadrant -amb una intensitat menor a la que trobem al golf de Lleó-, però no la mar, tal com sí que es dona a l'altre costat del golf, a l'Escala i per tant a Emporion; la tramuntana quan arriba a Emporion vé acompanyada de la mala mar que ha anat aixecant en el trajecte entre la badia de Roses i l'Escala.

Per aquests diferents motius es pot comprovar de manera clara com Emporion és un mal port en cas de temporal davant del de Rhode; Emporion rep de ple el mar i vent de llevant, i en cas de tramuntanada o gregal també el vent i el mar que s'aixeca; segurament aquesta fou la raó principal per la qual es construïren els espigons que protegien el seu port pel costat de llevant -per evitar els temporals de llevant, i en certa manera també els de tramuntana, i alhora per impedir que el mar de llevant ensorrís el port, no era una funció defensiu-militar sino defensiva contra els "elements". A més el corrent general al golf de Roses aporta els sediments de la Muga i del Fluvià, i altres recs i rieres, cap a Emporion, facilitant la creació de barres de sorra o fins i tot el tancament de l'entrada del seu port.

Si el port d'Emporion no era gaire adequat per ancorar-hi grans embarcacions -les petites i mitjanes es treuri en terra- a causa de la perillositat dels temporals, segurament s'usà com un port secundari la cala de Riells-La Clota, protegida del llevant però no de la tramuntana.

Probablement la intenció primera de Cató el Vell³¹, quan arribà el 195 aC amb l'estol des d'Itàlia per a sufocar la rebel·lió ibera, fou ocupar Rhode per tal de disposar del seu port, en un moment de conflictes i amb un va-i-vé constant d'embarcacions entre Itàlia i Emporion –punt d'entrada de Roma a la península i un dels principals ports de redistribució durant els segles II i I aC– calia disposar de la millor àrea d'ancoratge del golf de Roses. Amb més preocupació, tenint en compte que encara no s'havien construït els espigons del port d'Emporion, que permetran encabir al seu interior tota mena de vaixells sense veure's sotmesos al perill de les llevantades i tramuntanades³².

El problema de les condicions nàutiques del port d'Emporion amb mal temps serà resolt, en bona mesura, a partir de la construcció dels diferents espigons a finals del segle II a.C. És per aquest motiu que creiem que l'Ancoratge de Rhode, a part de ser l'avantport de la ciutat, fou el principal port de refugi del golf de Roses i alhora podria haver complert la funció de port secundari –i refugi– per a les embarcacions que anaven o tenien com a base Emporion.

Es pot relacionar la construcció dels espigons d'Emporion amb l'hiatus que trobem a l'ancoratge de Rhode, entre mitjans del segle I aC, o poc abans, fins al segle I dC, a causa d'una utilització més gran i millor d'Empúries com a port en detriment de Rhode.

Emporion, tot i ser pitjor port que Rhode, és afavorida per la presència romana gràcies al seu posicionament al costat de Roma durant la revolta ibèrica, per la qual cosa el seu període d'esplendor es mantindrà almenys durant dos segles més, com a port de redistribució dels productes itàlics al nord-est de la Península Ibèrica³³, fins al segle I d.J.C. que quedarà substituïda per Narbo al nord i Tarraco al sud com els principals ports de la zona, i els nous circuits comercials que deixen de lligar Itàlia amb el nord de la Península Ibèrica a través d'Emporion, per altres que uneixen la Bètica amb Roma a través de la Ruta de les Illes o bé de la Bètica cap al Roine.

Altres autors han tractat el tema de la dualitat colonial i portuària que trobem al golf de Roses entre Rhode i Emporion, Ruiz de Arbulo defensa les bones condicions nàutiques del port de Rhode respecte al d'Emporion, tot i les obres realitzades per a la seva millora: "Rhode (...) ocupa el único puerto del golfo digno de tal nombre (...) punto idóneo como escala marítima norte-sur (...) Es un lugar recogido, aislado, de explícita vocación marítima. Ocupado ya este punto, el puerto por antonomasia, los focenses buscaron un nuevo embarcadero al otro extremo del golfo, de condiciones náuticas muy inferiores (apenas una hondonada abierta a los temporales de levante) pero con una situación excepcional para el comercio con el interior a través de los ríos que allí desembocaban. No fundaron un puerto sino un mercado (...) Desde entonces (parla del segle VI aC), si un navegante en apuros se dirigía a Rhode, un comerciante marítimo en busca de negocio abordaría Emporion."³⁴. Així queda clar que Rhode és un port de refugi i Emporion un port de comerç. Nolla també destaca el port d'Empúries com a port de comerç, mentre que la construcció dels espigons serviran per augmentar la seva activitat marítime-comercial: "Si bien parece indiscutible que el puerto de Rosas tiene ciertas ventajas en relación con el de Ampurias, es cierto también que éste es mucho más adecuado para relacionarse con el interior del país y que después de las importantes obras de acondicionamiento de época tardorrepública es el primer puerto de este territorio hasta el siglo VI"³⁵. Sembla que gairebé tothom està d'acord que es pot atribuir a Emporion el caràcter de port comercial i a Rhode el de port de refugi.

Al llarg d'aquest estudi s'ha reflexat que els fluxes comercials d'Emporion i Rhode va anar molt lligats, que els moments de majors importacions de productes del mateix origen coincideixen en el temps en ambdós ports, i que per tant el golf de Roses presenta una unitat comercial. Els productes que documentem en el golf de Roses són a cops resultant del consum o demanda local, però en la majoria de casos són mercaderies en

31.- "... des d'allí (des del port del Pirineu) anaren cap a Rhode i expulsaren el destacament d'hispanos que ocupava el castell. Des de Roses un vent favorable els portà a Emporion. Allí desembarcà tota la tropa, menys els soldats de marina". Livi, Titus; *Ad urbe condita*, XXXIV, 8, 4.

32.- Buscató opina que possiblement el mal temps va obligar a l'estol de Cató a buscar refugi a Rhode, aprofitant per ocupar la ciutat, i després ja amb bon vent es desplaçà fins a Empúries; o bé que la ocupació de Rhode podria motivar-se per entrenar la tropa romana i/o debilitar la moral dels ibers. En tot cas, el port de Rhode calia que estigués sota control de Roma i no dels revoltats. Buscató i Somoza, Lluís; *La colònia grega de Rhode. Una aproximació al seu origen, evolució i desaparició*, Figueres, 1999, 58-59.

33.- Ruiz De Arbulo, Joaquín; Rutas marítimas y colonizaciones en la Península Ibérica. Una aproximación náutica a algunos problemas, *Itálica*, 18, 1991, 103.

34.- Ruiz de Arbulo, J.; Emporion. Ciudad y Territorio (s. VI-I a.C.). Algunas reflexiones preliminares, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 2, 1992, 62.

35.- Nolla, J.M.; Ampurias en la antigüedad tardía. Una nueva perspectiva, *Archivo Español de Arqueología*, 66, 1993, 222.

trànsit cap algun altre destí. De fet les poques diferències que es detecten entre els fluxes comercials de Rhode i Emporion es deuen a la variabilitat del consum dels dos centres, conseqüència de creixements demogràfics independents o esdeveniment històrics puntuals.

Així, Emporion és una fundació focea anterior en el temps a l'establiment de Rhode que gaudirà d'un creixement espectacular amb l'arribada dels romans el 218 aC i posteriorment durant les campanyes catonianes. L'establiment dels veterans cesarians en una nova ciutat serà el darrer gran esdeveniment històric que fa d'Empúries un centre de consum important davant de Rhode, però a partir d'aquest moment les dues ciutats compartiran un destí comercial similar.

En l'àmbit de les grans rutes comercials, ni Emporion ni Rhode eren ports d'entrada prou importants cap a l'interior del territori ja que l'Empordà no era en aquell temps una zona massa poblada, a més de que les rutes de comunicació terrestre semblen escassament desenvolupades (Nieto/Raurich 1998, 73). La travessa del golf de Roses era molt important en la navegació Nord-Sud quan es volia anar als ports del sud de la Gàl·lia com Arelate, Massilia o Narbo; si bé deixa de tenir valor en la navegació cap a Itàlia, en què la ruta de les Illes (Balears-estret de Bonifaci) serà la via més usual.

Cal recordar que el port de Narbo cobra especial importància des del segle I aC fins mitjans de l'I dC, quan la ciutat és també l'inici d'una ruta interior que va des de la Mediterrània a l'Atlàntic fins a Burdigala - l'isthme gal: Herault i Garona-. Al llarg d'aquesta ruta interior es documenten nombroses àmfors vinàries itàliques (Dressel 1) i tarraconeses (Pascual 1) destinades a les tribus gales o a les tropes establertes en aquells territoris. L'atracció del port de Narbo fa que la ruta del golf de Roses estigui força concorreguda en aquest període, la qual cosa es reflexa en els materials arqueològics recollits tant a Rhode com Emporion: els viatges d'anada i tornada de Narbo permeten la utilització de Rhode i Emporion com a ports d'escala i refugi, a més de ser centres de consum a partir del segle I dC dels productes que es fabriquen a la Narbonensis, o bé que arriben i redistribueix aquest gran centre portuari (l'exemple del derelicte Culip IV és prou simptomàtic, amb un carregament de T.S. sudgàl·lica de La Graufesenque, més àmfors Dressel 20 i ceràmica de Parets Fines de la Bètica i llànties fabricades a Roma que possiblement anessin destinades a Emporion).

En el transcurs del segle I dC fins al III dC una de les grans rutes comercials d'Hispania és la que transportava els productes fiscals de la Bètica cap a la vall del Roine, amb destinació als campaments militars del *limes* o bé cap a Roma (Berni 1998, 73). En ambdós casos la navegació de cabotatge per la costa empordanesa ja no era tant necessària, potser era preferible una navegació mar endins per anar a Arles i la ruta de les Illes per arribar a Roma (Ruiz de Arbulo 1990); també aquests seran els principals destins dels vins tarraconesos del moment, envassats en Dressel 2-4. Aquest és un dels moments que es constata una davallada de les importacions a Emporion i Rhode, fruit segurament d'aquest canvi de rutes comercials que fa el pas per golf de Roses un trajecte secundari, les rutes s'allunyan de la costa per prendre a partir del cap de Sant Sebastià una navegació d'altura en direcció a la desembocadura del Roine –només la presència d'una avaria o d'un gran temporal faria variar la ruta dels vaixells per buscar refugi cap al golf de Roses-.

En el segle III dC hi ha un nou canvi en la navegació comercial de la Mediterrània Occidental amb la davallada de les exportacions bètiques i amb l'augment significatiu de les produccions africanes. La província tarraconense es converteix amb una regió de consum prioritària dels productes de Cartago i del seu territori i per això hi ha una aflluència massiva de T.S. Africanes i àmfors africanes als ports de Tarraco, Barcino o Iluro (Keay 1984). Malgrat la baixa demografia de la zona empordanesa, Emporion i Rhode seran particeps d'aquest nou fluxe comercial amb el nord d'Àfrica, i potser lloc de pas de la ruta que des de l'Àfrica passava per les Balears per anar cap el sud de la Gàl·lia o la Tarraconense –a partir de Menorca els vaixells que anaven a la Gàl·lia encararien la proa en direcció al cap de Creus i/o el golf de Roses-.

Així doncs, l'Ancoratge hauria estat utilitzat per embarcacions que tenien com a punt de partida o destinació a la ciutat de Rhode, per d'altres que hi buscarien refugi i en tercer lloc per embarcacions que tenien com a base Emporion i empraven l'Ancoratge com a port secundari. No volem primar una raó sobre cap altra, donat que en diferents moments de la utilització de l'Ancoratge el seu ús podria haver canviat, segons la importància de Rhode i d'Emporion; el que sí és clar que sempre serà considerat un bon port de refugi, tot i que la quantitat d'embarcacions que hi ancorarien en cas de mal temps o avaria també podia variar pels canvis que es produeixen en les rutes emprades pels tràfics marítims de la Mediterrània Occidental.

Aquestes serien les causes de la presència de tant material ceràmic en períodes en que constatem absència o gairebé inexistència de material i estructures al jaciment terrestre, a la ciutat de Rhode. Les embarcacions de pas cap a Emporion o bé aquelles que seguien les rutes marítimes paral·leles a la costa empordanesa i ancorin a l'Ancoratge són les que poden deixar evidència de la seva estada, ja sigui material de marineria, de la cuina o fins i tot de la càrrega si calia redreçar el que portaven per evitar la seva pèrdua si continuaven el seu camí al no portar-la ben estibada.

BIBLIOGRAFIA

- AICART, F., LLINÀS, J., SAGRERA, J. 1991, Primera aproximació a la difusió de la Terra Sigillata Lucente al nord-est de Catalunya, *Cypselà* IX, 197-207.
- ALFEN, P.G. van 1995, New light on the 7th-c. Yassi Ada shipwreck: capacities and standard sizes of LRA1 amphoras, *Journal of Roman Archaeology* 10, 190-210.
- AMAR, G., LIOU, B. 1984, Les estampilles del Golf de Fos, *Archaeonautica* 4, 145-212.
- AQUILUÉ, X. 1995, La ceràmica comúna africana, *Ceràmica comuna romana d'època Alto-Imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*, Barcelona, 61-74.
- AQUILUÉ, X. 1997, Anàlisi comparativa de contextos ceràmics d'època tardo-romana (segles V-VI), *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X). Badalona 6, 7 i 8 de novembre de 1996*, Arqueo Mediterrània 2, Barcelona, 83-100.
- AQUILUÉ, X. 1998, Sobre les darreres importacions de Terra Sigillata Africana, *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals*, in Padilla, J.I., Vila, J.M. (coord.), Barcelona, 11-19.
- ARTHUR, P., WILLIAMS, D.F. 1992, Campanian wine, Roman Britain and the third century A.D., *Journal of Roman Archaeology* 5, 250-260.
- Atlante delle forme ceramiche I* 1981, *Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo imperio)*, Enciclopedia dell'Arte Antica classica e orientale, Andrea Carandini (coord.), Roma.
- BADIA I HOMS, J. 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B Alt Empordà (Pont de Molins - Vilaür), Girona.
- BARBERÀ, J., NOLLA, J.M., MATA, E. 1993, *La ceràmica grisa emporitana*, Cuadernos de Arqueología 6, Barcelona.
- BELTRÁN LLORIS, M. 1990, *Guía de la ceràmica romana*, Zaragoza.
- BERNI, P. 1998, *Las ánforas de aceite de la Bética y su presencia en la Cataluña romana*, Barcelona.
- BUSCATÓ, LL. 1996, La fi de la Roses grega, *Programa de Festa Major*, Roses, 5 pàgs.
- BUSCATÓ, LL. 1999, *La colònia grega de Rhode. Una aproximació al seu origen, evolució i desaparició*, Figueres.
- CARRERAS, C. 2000, Producció de Haltern 70 y Dressel 7-11 en las inmediaciones del Lacus Ligustinus (Las Marismas, Bajo Guadalquivir). *Congreso Internacional Ex Baetica Amphorae*, Sevilla, 419-426.
- CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J. M., TREMOLEDA, J. 1990, *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*, Girona.
- CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J.M., TREMOLEDA, J. 1995, Les ceràmiques comunes locals del N.E. de Catalunya, *Ceràmica comuna romana d'època Alto-Imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*, Barcelona, 99-127.
- CASTAÑER, P., TREMOLEDA, J., ROURE, A. 1990, Un conjunt ceràmic de finals del segle III d. J.C. a Vilauba (Camós, Pla de l'Estany), *Cypselà* VII, 157-192.
- COMAS, M. 1985, *Baetulo: les àmfores*, Badalona.
- COMAS, M. 1997, *Baetulo. Les marques d'àmfora*, Badalona.
- DÍAZ, C., PALOU, H., PUIG, A. M. 1998, *La Ciutadella de Roses*, Quaderns de la Revista de Girona 77, Girona.
- GENÍS, M.T., RODRÍGUEZ, A. 1993, Ciutadella - Zona del turó de Santa Maria, Roses, *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, Barcelona, 27.
- GUÉRAUD, O. 1950, Une vase ayant contenu un échantillon de blé, *Journal of Juristic Papyrology* 4, 107-115.
- HAYES, J.W. 1972, *Late Roman Pottery*, Londres.
- HERNÁNDEZ IZAL, S., *Les condicions meteorològico-oceanogràfiques a la Mediterrània Occidental durant l'època romana*, 14 pàgs.
- HOFFMAN, B. 1986, *La ceramique sigillée*, Paris.
- IZQUIERDO, P. 1990, Liaisons entre navigation maritime et fluviale en Tarraconaise: les exemples de Les Sorres et Dertosa, *Pact* 27, II.7, 189-199.
- IZQUIERDO, P. 1996, Los condicionantes de la navegación en la antigüedad: una aproximación al caso de la Provincia Hispania Citerior Mediterránea, *I Simposio de Historia de las técnicas. La construcción naval y la navegación (Cantabria, 26, 27 y 28 octubre 1995)*, Santander, 300-306.
- KEAY, S.J. 1984, *Late Roman amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*. BAR Int.Ser. 136, Oxford.
- KEAY, S.J. 1986, *La terre sigillée gallo-romaine. Lieux de production du Haut Empire: implantations, produits, relations*, DAF 6, Paris.
- LAGÓSTENA, L. 1996, *Alfarería romana en la Bahía de Cádiz*. Cádiz.
- LAUBENHEIMER, F. 1985, *La production des amphores en Gaule Narbonnaise*. CNRS 66. Paris.
- MALUQUER DE MOTES, J. 1971, Entorno a las fuentes griegas sobre el origen de Rhode, *Symposio de colonizaciones*, Barcelona, 125-138.
- MANACORDA, D. 1986, A proposito delle anfore cosiddette greco italiche: una breve nota, in *Recherches sur les amphores grecques*, Atenes, 581-586.
- MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J. 1993, *Ampurias romana. Historia, Arquitectura, Arqueología*, Sabadell.
- MARCET, R., SANMARTÍ, E. 1989, *Empúries*, Barcelona.
- MARÍ, LL. 1998, Prospecció geofísica per radar en el Pati d'Armes de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Figueres (Alt Empordà)*, 410-416.
- MARTÍN MENENDEZ, A. 1989, Terra Sigillata llista, in nieto j., jover a., izquierdo, p., puig griessenberger, a.m., alaminos, a., martin, a., pujol hamelink, m., palou, h., colomer, s. *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip. I*, Girona, 123-165.
- MARTÍN ORTEGA, A. 1982a, Aportació de les excavacions de Roses a l'estudi del comerç massaliota a l'Alt Empordà, en els segles IV-III a.C., *Cypselà* IV, 113-122.

- MARTÍN ORTEGA, A. 1982b, Ciutadella de Roses, *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 333-336.
- MARTÍN ORTEGA, A. 1993, Ciutadella - Barri hel·lenístic, Roses, *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, Barcelona, 26.
- MARTÍN, A., NIETO, F.J., NOLLA, J. M. 1979, *Excavaciones en la Ciudadela de Rosas. Campañas 1976-1977*, Girona.
- MARTIN-KILCHER, S. 1994, *Die römischen Amphoren aus Augst und Kaiseraugst*. Bern.
- MIRÓ, J. 1988, *La producción de ánforas romanas en Catalunya*. BAR Int.Ser. 473, Oxford.
- MOLINA, J. 1997, *La dinámica comercial romana entre Italia e Hispania Citerior*. Alicante.
- MOREL, J-P. 1981, *Céramique campanienne: les formes*, 2 vols, Roma.
- NIETO, J. 1981, Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias, *Omaggio a Nino Lamboglia. Rivista di Studi Liguri XLVII*, 1-4.
- NIETO, J. 1993, *El edificio "A" de la Ciudadela de Roses (la Terra Sigillata africana)*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, sèrie monogràfica 14, Girona.
- NIETO, X. 1996, El transport naval, entre la producció i el consum, *Cota Zero 12*, Vic, 105-111.
- NIETO, X. 1998, El transport naval com a condicionant del comerç marítim: l'exemple empordanès, *Comerç i vies de comunicació (1000 aC-700 dC). Col.loqui Internacional de Puigcerdà (Puigcerdà, 31 d'octubre i 1 de novembre de 1997)*, Puigcerdà, 151-163.
- NIETO, F. J., NOLLA, J. M. 1985, El yacimiento arqueológico submarino de Riells-la Clota y su relación con Ampurias, *Cypsela V*, 143-162. Id. in *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina, Cartagena 1982*, Madrid, 265-283.
- NIETO, X., RAURICH, X. 1998a, La infraestructura portuària ampuritana, *III Jornades d'Arqueologia Subaquàtica. Puertos antiguos y comercio marítimo*, València, 57-76.
- NIETO, X., RAURICH, X. 1998b, Les excavacions al port d'Empúries (Alt Empordà), *IV Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, Figueres, 363-375.
- NOLLA, J.M. 1982, Catalunya i Septimània enfront a Toledo. Puig Rom (Roses, Alt Empordà), *L'Arqueologia a Catalunya, avui*, Barcelona, 156.
- NOLLA, J.M. 1984, Excavaciones recientes en la Ciudadela de Roses. El edificio bajo-imperial, *Papers in Iberian Archaeology*, BAR International Series 193, vol. II, Oxford, 430-459.
- NOLLA, J.M. 1993a, Ampurias en la antigüedad tardía. Una nueva perspectiva, *Archivo Español de Arqueología* 66, 207-224.
- NOLLA, J.M. 1993b, Empúries. De les darreries del segle III a mitjan segle I aC Algunes idees, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 32, 21-34.
- NOLLA, J.M. 1997, Roses a l'antiguitat tardana. El cementiri de Santa Maria, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 30, 107-146.
- NOLLA, J.M., AMICH, N.M. 1997, El cementiri de l'àrea de l'hospital militar de la Ciutadella de Roses, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 37, 1027-1040.
- NOLLA, J.M., CASAS, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al Nord-Est de Catalunya*, Girona, 89-93.
- NOLLA, J.M., CASAS, J. 1997, Material ceràmic del Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses), *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X). Badalona 6, 7 i 8 de novembre de 1996*, Arqueo Mediterrània 2, Barcelona, 7-19.
- NOLLA, J.M., NIETO, F.J. 1982, Una factoria de salaó de peix a Roses, *Fonaments. Prehistòria i món antic als Països Catalans* 3, 187-200.
- OLIVA PRAT, M. 1954, El dolmen de la Creu d'en Coberella (Rosas-Girona) y su cercano poblado ibero-romano, *Archivo de Prehistoria Levantina V*, Valencia.
- PADRÓ, J., SANMARTÍ, J. 1987, L'ocupació del territori per la polis emporitana i la seva significació econòmica. Algunes hipòtesis, *Fonaments* 6, Barcelona, 23-26.
- PALOL, P. DE 1965, Rosas de la antigüedad a la edad Media, *Revista de Gerona* 31, 23-33.
- PALOL, P. DE 1993, Puig Rom, Roses, *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, Barcelona, 30.
- PARKER, A.J. 1992, *Ancient shipwrecks of the Mediterranean & Roman provinces*. BAR Int. Ser. 580. Oxford.
- PASCUAL, R. 1991, *Índex d'estampilles sobre les ànfores catalanes*. Barcelona.
- PASSELAC, M., SABRIÉ, R., SABRIÉ, M. 1986, Centre de production de Narbonne, *La terre sigillée gallo-romaine. Lieux de production du Haut Empire: implantations, produits, relations*, dir. Colette Bémont i Jean-Paul Jacob, DAF 6, París, 52-55.
- PASSELAC, M., VERNHET, A. 1993, Céramique sigillée sud-gauloise, *Lattara* 6, 569-580.
- PEACOCK, D.P.S., WILLIAMS, D.F. 1986, *Amphorae and the Roman economy*. Londres.
- PEACOCK, D.P.S., BEJAOU, F., BEN LAZREG, N. 1989, Roman amphora production in the Sahel region of Tunisia, dins *Amphores romaines et histoire économique*, Roma, CEFR 114, 179-222.
- PERICOT, L., COROMINAS, J.M., OLIVA PRAT, M., RIURÓ, F., PALOL, P. DE 1952, *La labor de la Comisaría provincial de Excavaciones arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948*, informes y Memorias de la Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas 27, Madrid, 163-182. Oliva i Palol: Excavaciones en Rosas. Palol: El castro hispanovisigodo de Puig Rom (Roses). Palol: Descubrimiento e inicios de excavación de una villa romana en el Llano de Rosas. 134-145, 159-161, 163-182.
- PERNON, J., PERNON, CH. 1990, *Les potiers de Portout. Productions, activités et cadre de vie d'un atelier au V*

siècle ap. J.C. en Savoie, suppl. Revue Archéologique de Narbonnaise 20, Paris.

PRINCIPAL, J. 1993, La ceràmica de vernís negre del Tossal de les Tenalles (Sidamon, Pla d'Urgell), *Gala* 2, 89-136.

PUIG, A.M. 1998, Comprovació arqueològica dels resultats de la prospecció geofísica a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Figueres (Alt Empordà)*, 417-419.

PUIG, A.M. 1998, La localització topogràfica de l'antic port de Rhode (Roses, Alt Empordà), *Comerç i vies de comunicació (1000 a.C. - 700 dC). Col.loqui Internacional de Puigcerdà (Puigcerdà, 31 d'octubre i 1 de novembre de 1997)*, Puigcerdà, 115-123.

PUIG, A.M., PUJOL, M., VIEYRA, G., CARRASCAL, C. 1994a, Resultats de la darrera campanya arqueològica realitzada a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 156-165.

PUIG, A.M., PUJOL, M., VIEYRA, G., CARRASCAL, C. 1994b, Represa dels treballs arqueològics a la Ciutadella de Roses, *Programa de Festa Major de Roses*, Roses, 25-31.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., VIEYRA, G., TEIXIDOR, M. 1995, L'evolució urbana a l'antic solar de la vila medieval de Roses (del segle V al XVII), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 28, 41-69.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., TEIXIDOR, M., VIEYRA, G. 1996, Els principals punts d'actuació al jaciment múltiple de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 242-251.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., VIEYRA, G., TEIXIDOR, M. 1997, La Roses d'època visigòtica en el subsòl de la Ciutadella (Alt Empordà): darreres investigacions, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 37, 1011-1026.

PUIG, A.M., TEIXIDOR, M. 1998, La cinquena campanya d'excavacions a la Ciutadella de Roses en el marc del conveni dels anys 1993-96 (Roses, Alt Empordà), *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Figueres (Alt Empordà)*, 136-148.

PUJOL, M. 1994, L'emissari submarí d'aigües residuals de Roses, *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 87-92.

PUJOL, M. 1992, La ciutat romana de Rhode, *Programa de Festa Major*, Roses, 4 pàgs.

PUJOL PUIGVEHÍ, A. 1997, El Ampurdán desde la colonización griega a la conquista romana, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres.

RAMÓN, J. 1991, *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Ibiza.

RAMÓN, J. 1995, *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y oriental*. Barcelona.

REMESAL, J. 1986, *La annona militaris y la exportación de aceite bético a Germania*. Madrid.

REMOLÀ, J.A., ABELLÓ, A. 1989, Les àmfores, in TED'A (ed.) *Un abocador del segle V dC en el Fòrum provincial de Tàrraco*, 249-328.

RIPOLL, E., LLONGUERAS, M. 1974, Embarcadero romano de Riells, en el ámbito ampuritano, *Miscelánea Arqueológica* II, 272-295.

RIURÓ, F. 1958, El dolmen de la Creu d'en Cobertella, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* XII.

RIURÓ, F., CUFÍ, F. 1962, Prospecciones arqueológicas en Rosas (Gerona), *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* XV, 203-224.

RUIZ DE ARBULO, J. 1984, Emporion y Rhode. Dos asentamientos portuarios en el golfo de Roses, *Arqueología Espacial* 4, Terol, 115-141.

RUIZ DE ARBULO, J. 1991, Rutas marítimas y colonizaciones en la Península Ibérica. Una aproximación náutica a algunos problemas, *Itálica* 18, 79-115.

RUIZ DE ARBULO, J. 1992, Emporion. Ciudad y Territorio (s. VI-I a.C.). Algunas reflexiones preliminares, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 2, 59-74.

RUIZ DE ARBULO, J. 1994, Puertos hispanos y rutas marítimas en el Mediterráneo antiguo. Cuestiones en torno a los intermediarios en el comercio de materiales áticos, *Aulas del Mar. Arqueología subacuática*, Murcia, 133-145.

SANMARTÍ GREGO, E. 1978, *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode*, 2 vols., Barcelona.

SANMARTÍ, E. 1996, El plom grec d'Empúries, *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 1 (Els temps prehistòrics i antics fins al segle V), Barcelona, 226-227.

SANMARTÍ, E. 1996, La incorporació a les civilitzacions mediterrànies. Els grecs, *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 1 (Els temps prehistòrics i antics fins al segle V), Barcelona, 240.

TARRADELL, M. 1987, L'època romana a l'Empordà, *Jornades d'història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella i Forgas*, Girona, 89-98.

TCHERNIA, A. 1986, *Le vin de l'Italie romaine*. Roma.

TREVOR HODGE, A. 1983, Massalia, Metereology and Navigation, *Ancient World* 7, 67-88.

VANDERMERSCH, CH. 1986, Productions magno-grecques et siciliotes du IV s. avant J.-C. in *Recherches sur les amphores grecques*, Atenes, 567-580.

VERNHET, A. 1986, Centre de production de Millau, atelier de La Graufesenque, *La terre sigillée gallo-romaine. Lieux de production du Haut Empire: implantations, produits, relations*, dir. Colette Bémont i Jean-Paul Jacob, DAF 6, Paris, 96-103.

VERNHET, A. 1975, *Notes sur la Terre Sigillée de La Graufesenque*, Millau.

VIEYRA, G. 1994, Excavacions arqueològiques a la vil·la romana de les Arenes, Roses (Alt Empordà), *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 100-102.

VIEYRA, G. 1993, Excavacions Arqueològiques a la Vil·la Romana de les Arenes, *Programa de Festa Major*, Roses, 3 pàgs.

VIVÓ, D. 1996, Rhode: arquitectura i urbanisme del barri hel·lenístic, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 6, 81-117.